

JADRANSKI OTOCI U *OPĆEM IZOLARU SVIH OTOKA SVIJETA* ALONSA DE SANTA CRUZA

Josip FARIČIĆ

Odjel za geografiju, Sveučilište u Zadru

Zadar, Hrvatska

Ivana LONČAR

Odjel za hispanistiku i ibernske studije, Sveučilište u Zadru

Zadar, Hrvatska

UDK: 910.4(210.7)(262)“15

DOI: 10.21857/yl4okf8dx9

Izvorni znanstveni rad

Prihvaćeno: 17. prosinca 2023.

U *Općem izolaru svih otoka svijeta (Islario general de todas las islas del mundo)* seviljskog povjesničara i kozmografa Alonsa de Santa Cruza koji je djelovao u 16. st. u dva su poglavlja opisani i kartografski prikazani hrvatski otoci. Cilj istraživanja je predstaviti ranonovovjekovni izvor podataka o hrvatskom otočnom prostoru koji je do sada bio nedovoljno poznat u hrvatskim znanstvenim publikacijama. Stoga je Santa Cruzov tekst o hrvatskim otocima preveden sa španjolskog na hrvatski jezik, a obavljena je i historijskogeografska i historijskokartografska analiza koja je utemeljena na usporedbi Santa Cruzovih geografskih sadržaja s onima na drugim relevantnim izvorima prostornih podataka istoga ili sličnog žanra.

Glavne riječi: Alonso de Santa Cruz, izolator, kartografija, Jadransko more, Hrvatska, jadranski otoci, 16. stoljeće.

UVOD

Izolari su tijekom kasnoga srednjeg vijeka i ranoga novog vijeka bili kompleksan izdavački žanr specifičan po objedinjavanju opisa otoka i njihovih kartografskih prikaza. Bili su namijenjeni širokoj publici, a sadržajno su se oslanjali na plovidbene priručnike (portulane), putopise, kozmografije i drugu literaturu te različita izvješća, geografske i pomorske karte te rezultate terenskih opažanja.¹ To su bile svojevrstne kozmografske enciklopedije otoka, koje su u ranom novom vijeku bile jedne od najčešćih artefakata geografske kulture.² Takva

¹ Mithad KOZLIČIĆ, *Kartografski spomenici hrvatskog Jadrana*, Zagreb, 1995.; Josip FARIČIĆ, Tome MARELIĆ, Patrick LEVAČIĆ, Đurđa ŠINKO-DEPIERRIS, The Croatian Islands on maps in André Thevet's *Le Grand Insulaire et Pilotage / Hrvatski otoci na kartama u Velikom izolaru i peljaru Andréa Theveta*, *Hrvatski geografski glasnik*, 82 (2), Zagreb, 2020., 39 – 79.

² George TOLIAS, *Isolarii, Fifteenth to Seventeenth Century*, u: *The History of Cartography*, 3: *Cartography in the European Renaissance*, ur. David Woodward, University of Chicago Press, Chicago i London, 2007., 263 – 284; George TOLIAS, *The Politics of the Isolario: Maritime Cosmography and Overseas Expansion During the Renaissance*, *The Historical Review*, 9, Oxford, 2012., 27 – 52; Anastasia STOURAITI, *Talk, script and print: the making of island books in early modern Venice*, *Historical Research*, 86 (232), Oxford, 2013., 207 – 229.

su djela s detaljnim opisima i prikazima Jadranskog mora najčešće objavljivana u Veneciji iako je taj dio Sredozemlja bio tematiziran i u djelima objavljivanim u drugim europskim kulturnim središtima. Među njima vrijedan je pažnje *Opći izolara svih otoka svijeta* (šp. *Islario general de todas las islas del mundo*) seviljskog povjesničara i kozmografa Alonsa de Santa Cruza (1505. – 1567.). Taj rukopis nastao je sredinom XVI. stoljeća, a bio je posve nepoznat španjolskoj i svjetskoj javnosti i smatrao se izgubljenim sve do 1909. godine, s obzirom na to da je bio katalogiziran pod krivim naslovom. Djela Alonsa de Santa Cruza javnosti je predstavio povjesničar, matematičar, književni kritičar i pisac Martín Fernández de Navarrete (1765. – 1844.), predsjednik Španjolske kraljevske akademije za povijest (šp. *Real Academia de la Historia*).³ Međutim, Fernández de Navarrete istraživanjem nije obuhvatio Santa Cruzov *Izolara*

Na temelju istraživanja Santa Cruzova *Općeg izolara svih otoka svijeta*, u ovom se radu razmatraju do sada nepoznate činjenice o opisu i kartografskim prikazima Jadrana u tom djelu koje se čuva u Španjolskoj nacionalnoj knjižnici u Madridu (*Biblioteca Nacional Española*). Santa Cruzov *Izolara* usporedili smo s drugim ostvarenjima istoga ili sličnog žanra objavljenim tijekom 16. st. i s kartama Jadrana izrađenim u 15. i prvoj polovici 16. st. Priredili smo prijevod sa španjolskoga na hrvatski jezik dva poglavlja u Santa Cruzovu *Izolaru* koji se odnose na sjeveroistočnu obalu Jadrana te obavili historijskogeografsku i historijskokartografsku analizu tog poglavlja.

ALONSO DE SANTA CRUZ (1505. – 1567.)

Prema dostupnim podacima,⁴ Alonso de Santa Cruz rođen je između 3. i 15. svibnja 1505. godine u dobrostojećoj obitelji u Sevilli, administrativnom sjedištu prekomorske uprave, tzv. „vratima Amerike“ (šp. *puerta de América*). Otac mu je bio kraljevski službenik i jedan od organizatora važnih prekomorskih putovanja i ekspedicija, a osim toga pokazivao je sklonost ka kartografiji i kozmografiji. Iako nema službenih podataka o Santa Cruzovu školovanju, zna se da je 1511. godine u Sevilli studirao predmet Kozmografija.⁵ O njegovoj bogatoj naobrazbi svjedoči bibliografija *Općeg izolara* koja sadrži brojne reference na klasične

³ Alicia OÏFFER, *El Islario general de todas las islas del mundo* (1560) de Alfonso de Santa Cruz o la ciencia cosmográfica en la España de Felipe II: en el Nuevo Mundo, el Caribe insular, *Savoirs en Prisme*, 1, Reims, 2012., 197 – 218.

⁴ Mariano CUESTA DOMINGO, *Alonso de Santa Cruz y su obra cosmográfica*. Madrid, 1984.

⁵ Alonso de SANTA CRUZ, *Islario general de todos las islas del mundo*. Madrid, 1918, 6. (tiskano izdanje)

autore, astronome, povjesničare i geografe, među kojima su Homer, Strabon, Herodot, Tukidid, Diodor Sicilski, Kalimah, numidijski kralj Juba, Cezar, Horacije, Justinijan, Livije, Klaudije Ptolemej, Ovidije, Plinije Stariji, Polibije, Pomponije Mela, Publije Kornelije Tacit, Vergilije, Stjepan Bizantinac, Iohannes de Sacrobosco, Amerigo Vespucci, Raffaello Maffei iz Volterre (imenuje ga Volaterrano, a ne Volterrano), Jakob Ziegler i dr.

Praktično kartografsko iskustvo A. de Santa Cruz stekao je sudjelujući osobno, zajedno s ocem, jednim od najvećih investitora i organizatora ovog putovanja, u ekspediciji engleskog pomorca i kartografa talijanskog porijekla Sebastiana Cabota na *Začinske otoke*, tj. Molučke otoke (1526.) na kojoj je bio imenovan kapetanom jednoga od brodova i brodskim rizničarom. Nakon povratka s ekspedicije, njegove su karte i nautički instrumenti predstavljeni Vijeću Indijâ (šp. *Consejo de Indias*), španjolskom zakonodavnom i izvršnom tijelu koje je upravljalo prekomorskim zemljama. Godine 1535. postao je službeni kozmograf za izradu karata i nautičkih instrumenata (*cosmógrafo de hacer cartas y fabrica instrumentos para la navegación*)⁶ seviljskog Prekomorskog trgovinskog ureda (šp. *Casa de Contratación*), institucije osnovane 1503. koja je upravljala prekomorskih putovanjima i trgovinom, a 1536. kraljevski kozmograf, zadužen, zajedno sa Sebastianom Cabotom, za pregled karata i nautičkih instrumenata. Također, postao je učitelj cara Karla V.⁷ i njegova sina, kasnijega španjolskog kralja Filipa II., koje je podučavao astronomiju, filozofiju, geografiju, kartografiju i kozmografiju. Godine 1535. izradio je brojne pomorske karte i instrument za izračun geografske dužine na temelju mjerenja tzv. lunarne udaljenosti, kuta koji zatvaraju smjerovi pod kojima se opažaju Mjesec i druga nebeska tijela (referentne zvijezde i planeti), a 1536. i instrument za izračunavanje geografskih dužina na temelju magnetske deklinacije. U svojstvu kraljevskog kartografa 1542. je godine redigirao službenu tajnu kartu, tzv. *Padrón Real*, kojom su se služili svi pomorci koji su plovili pod španjolskom zastavom i koju su geografskim sadržajem dopunjavali i pod različitim naslovima objavljivali brojni kartografi, među kojima i Amerigo Vespucci, Diego Ribera, Sebastiano Caboto i Juan López de Velasco.⁸

Po nalogu cara Karla V., Santa Cruz je 1540. dovršio kartu Španjolske, koja, poput brojnih drugih karata Prekomorskog trgovinskog ureda u Sevilli, nije

⁶ M. CUESTA DOMINGO, *Alonso de Santa Cruz*, 6.

⁷ A. de Santa Cruz Karla spominje ga kao cara (*emperador*), a kao caru službeno ime bilo mu je Karlo V., dok je kao španjolski kralj poznat pod imenom Karlo I.

⁸ Bárbara POLO MARTÍN, ¿Cuándo y cuál fue el verdadero Padrón Real?, *Biblio3W: Revista bibliográfica de geografía y ciencias sociales*, XXI, 1.176.

sačuvana, ali je zabilježena u inventaru Santa Cruzove ostavštine 1572.⁹ Godine 1543. započeo je s izradom *Kraljevskog astronomskog priručnika* (*Real Astronómico*) koji sadrži tablice geografskih dužina i geografskih širina najvećih španjolskih gradova i uvelike se podudara s atlasom Španjolske pod naslovom *Atlas iz El Escoriala*, koji je kao autor potpisao Pedro de Esquivel. Novijim istraživanjima utvrđeno je da je taj atlas djelo najmanje dvojice autora – uz Pedra de Esquivela to je bio i Alonso de Santa Cruz.¹⁰ Santa Cruz je, po nalogu cara Karla V., rad na tom atlasu započeo između 1538. i 1539. i na njemu je radio sve do 1554., kada je otišao na dvor u Valladolidu, gdje je stolovao regent, princ Filip II. U tom je gradu bio upriličen skup kartografa i astronoma. Cilj je tog okupljanja znanstvenika bio ispitati metalne instrumente koje je njemački kartograf Peter Bienewitz (1495. – 1552.) predložio za mjerenje geografske dužine. Spoznaje s tog skupa Santa Cruz objedinio je u *Knjizi o geografskim dužinama i dosadašnjim načinima plovidbe, s prikazima i primjerima* (šp. *Libro de las longitudes y manera que hasta agora se ha tenido de navegar, con sus demostraciones y ejemplos*), prvoj sustavnoj studiji o problemu određivanja geografske dužine. Djelo je posvećeno Filipu II., koji je u međuvremenu postao kralj.¹¹ Za Prekomorski trgovinski ured A. de Santa Cruz izradio je nekoliko važnih karata za plovidbu, među kojima se ističu karte svijeta u različitim projekcijama, od kojih se najvažnijom smatra karta svijeta u uspravnoj azimutnoj projekciji iz 1547. godine (Slika 1). Izradio je i karte brojnih zemalja, detaljan atlas Molučkih otoka te plan meksičke prijestolnice Ciudad de México.

A. de Santa Cruz bio je i plodan pisac. Napisao je sljedeća djela: *Opću povijest* (šp. *Historia Universal*), *Opću geografiju* (šp. *Geografía Universal*), *Kroniku cara Karla V.* (šp. *Crónica del Emperador Carlos V (1550-1552)*), *Kroniku katoličkih kraljeva* (šp. *Crónica de los Reyes Católicos*), *Geografiju Perua* (šp. *Geografía del Perú*), *Rodoslovna stabla* (šp. *Árboles de los linajes*), traktat o liječenju melankoličnih poremećaja (*Dignotio et cura affectuum melancholicorum*), *Knjigu o grbovima* (šp. *El libro de los blasones*) i dr. Također, prevodio je i s katalonskog i latinskog jezika na španjolski jezik. Predani rad nije mu donio mnogo osobnih zadovoljstava pa je za života dočekao objavu tek jednoga jedinog rukopisa, a unatoč kraljevoj naklonosti i brojnim nagradama i počastima, nikad nije bio primljen u prestižno Vijeće Indija (šp. *Consejo de Indias*).¹²

⁹ Antonio BLÁZQUEZ, Alonso de Santa Cruz, inventor de las Cartas esféricas de navegación, *Boletín de la Real Academia Española de Historia*, 66, Madrid, 1915., 140; M. CUESTA DOMINGO, *Alonso de Santa Cruz*, 20.

¹⁰ Antonio CRESPO SANZ, *El Atlas de El Escorial, Ciudades*, 12, Valladolid, 2017., 251 – 264.

¹¹ M. CUESTA DOMINGO, *Alonso de Santa Cruz*, 44.

¹² M. CUESTA DOMINGO, *Alonso de Santa Cruz*, 9.

SLIKA 1. Karta svijeta Alonsa de Santa Cruza (1547.)

(Izvor: Kraljevska biblioteka u Stockholmu, Digitalni repozitorij Library of Congress: https://www.loc.gov/resource/gdcwdl.wdl_14400/?r=-0.029,-0.055,1.111,0.664,0)

OPĆI IZOLAR SVIH OTOKA SVIJETA

Opći izolator svih otoka svijeta (šp. *Islario general de todas las islas del mundo*) jedno je od najvažnijih ostvarenja A. de Santa Cruza. Njegovu objavu nije doživio, a sve do početka XX. stoljeća pogrešno se pripisivalo njegovu nasljedniku, Andrésu Garciji de Céspedesu (1560. – 1611.), kozmografu seviljskog Trgovinskog ureda i Vijeća Indija, koji je, osim *Izolara*, prisvojio i dio *Kraljevskog astronomskog priručnika* (*Real Astronómico*).¹³ Sređujući stare rukopise, španjolski povjesničar i knjižničar u Španjolskoj nacionalnoj knjižnici (*Biblioteca Nacional de España*) Antonio Paz y Meliá (1842. – 1927.), 1909. je godine utvrdio da je García de Céspedes precrtao Santa Cruzovo ime na naslovnici rukopisa *Izolara* te na posveti kralju Filipu II. dodao rimski broj „I“ kako bi djelo bilo posvećeno kraljevu nasljedniku Filipu III. Isto tako, u samom rukopisu ustanovio je brojne prepravke. U pismu geografu i povjesničaru Antoniju Blázquezu (1859. – 1950.), članu Španjolske kraljevske akademije za povijest (*Real Academia de Historia*) i uredniku tiskanog izdanja

¹³ Antonio CRESPO SANZ, *El Atlas de El Escorial*.

Izolara, taksativno je naveo sve odlomke u kojima je ustanovio da je García de Céspedes prepravio i prilagodio Santa Cruzov izvorni tekst.¹⁴

Rukopis se čuva u Španjolskoj nacionalnoj knjižnici. Ima dimenzije 28 cm × 21 cm i izrađen je u boji. Tekst prati i 111 karata. Digitaliziran je i u visokoj rezoluciji dostupan je javnosti. Isto je učinjeno i s transliteracijom tiskanom uz uvodnu studiju 1909. Glavnom sadržaju *Izolara* prethode tri kraća teksta. Prvo je autorovo pismo Njegovu Veličanstvu Filipu II.,¹⁵ u kojem A. de Santa Cruz djelo posvećuje svomu vladaru i zahvaljuje mu na povjerenju. Slijedi prolog u kojem se također obraća kralju, govori o svezremenosti svijeta i Boga i prolaznosti čovjeka i ovozemaljskoga života spominjući povijesna osvajanja i poznate povijesne događaje do tadašnjih dana (od asirskog kraljevstva nadalje), ali i daje definicije najvažnijih geografskih pojmova (*geografija, korografija, kozmografija, topografija, otoci, otočići, hridi, poluotoci* itd.) te iznosi spoznaje o promjenjivosti otočnog reljefa (otoci koji to više nisu, otoci odvojeni od kopna potresima i morskim procesima, otoci koji mijenjaju veličinu uslijed prirodnih procesa i sl.).

U trećem uvodnom tekstu, pod naslovom *Kratak uvod o Zemljinoj kugli* (šp. *Breve introducion de Sphera*), u duhu vremena, Santa Cruz donosi podjelu svijeta na „elementarni i nebeski svijet“ (šp. *elemental y celestial*) te daje pregled osnovnih astronomskih spoznaja i temeljnih znanja o planetu Zemlji. U tekstu s pratećim crtežima i kartama (planisferama i armilarnim sferama) pisao je, uz ostalo, o problemu određivanja geografske dužine, klimatskim pojasevima i o vjetrovima, odnosno smjerovima navigacije. Dao je crteže grčke ruže vjetrova, romanske ruže vjetrova, ruže vjetrova pomoću kojih se orijentiraju pomorci na Sredozemlju te ruže vjetrova pomoću koje se orijentiraju pomorci u Istočnim i Zapadnim Indijama (pod ovim drugima misli se na Amerike). Nakon tog poglavlja slijedi uputa čitateljima o sadržaju *Izolara*, najvažnijim kartama i popis kratica, korištenih izvora (popis autora) i sadržaj. Objašnjenje kratica važno je jer omogućuje interpretaciju geografskoga i kartografskog sadržaja:

B^a. = *baya, bahía* ‘uvala’

C. = *cabo* ‘rt’

G^o. = *golfo* ‘zaljev’

¹⁴ Antonio PAZ Y MELIÁ, Los cosmógrafos Alonso de Santa Cruz y Andrés García de Céspedes, una superchería en favor del último, *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, XXI, Madrid, 1909., 315 – 320.

¹⁵ U rukopisnoj inačici pismo ima sljedeći naslov: *Carta para la C. R. M. del Rey Don Phelippe Tercero deste nombre Rey de España por Andrés García de Cespedes su cosmógrafo mayor* U tiskanoj inačici pismo je naslovljeno ovako: *Carta para la C. R. M. del rey don Phelippe Segundo deste nombre Rey de España por Alonso de Santa Cruz su cosmógrafo mayor*. Razlika u osobi vladara (Filip II. i Filip III.) i autora rezultat je spomenutoga Céspedesova prisvajanja originalnoga Santa Cruzova ostvarenja.

M. ili M^o. = *monte* ‘planina, gorje’

P^a. = *punta* ‘manji rt’

P^o. = *puerto* ‘luka’

R. = *río* ‘rijeka’

y^a. = *ysla (isla)* ‘otok’

y^{aa}. = *yslas (islas)* ‘otoci’

Glavni dio *Izolara* podijeljen je u osam cjelina. U svakom je poglavlju sadržan tekst o otocima u kojemu se A. de Santa Cruz referira na antičke pisce, ali daje i podatke o gospodarskim i drugim obilježjima otoka te informacije o geografskim otkrićima do polovice XVI. stoljeća. U dva kraća, sadržajno različita, ali istoimena odlomka u drugom dijelu *Izolara* (*Yslas junto a Esclavonia*, str. 125v, 126r i 126v rukopisa, str. 208. – 211. tiskanog izdanja, i *Yslas junto a la Esclavonia*, str. 127v, 128r i 128v rukopisa, str. 211. – 214. tiskanog izdanja), koja stoga diferenciramo rimskim brojkama I i II, dao je pregled i kratak opis hrvatskih jadranskih otoka. U prvom poglavlju Alonso de Santa Cruz je, referirajući se na antičke i neke njemu suvremene pisce, pisao o kvarnerskim i dalmatinskim otocima do Visa, a u drugom poglavlju o otocima od Brača do Elafita na hrvatskoj obali i Tremita na talijanskoj obali. Te otoke A. de Santa Cruz atribuirao Sklavoniji. Riječ je o horonimu kojim se u renesansnim izvorima označavao prostor istočne obale Jadrana (od ušća Raše do ušća Drima)¹⁶ naseljen slavenskim, ponajprije hrvatskim stanovništvom, ali koji u ranom novom vijeku najvećim dijelom nije bio unutar političkog obuhvata Hrvatske, nego je bio fragmentiran na više cjelina koje su politički pripadale Mletačkoj Republici, Habsburškoj Monarhiji, Osmanlijskom Carstvu i Dubrovačkoj Republici.¹⁷ Dakle, riječ je o prostoru koji

¹⁶ Primjerice, Giuseppe Rosaccio u tekstu pod naslovom *Della Schiauonia, con sue Città, e terre principali* u izolaru *Viaggio da Venetia a Costantinopoli* navodi: „Egli è vero che oggi il nome di Schiauonia si stende dal fiume Arsa fino al fiume Drino: hà l’Arsa al suo Ponente, & il Drino al suo Leuante, ma al mezo giorno ha il mar di Venetia, & da tramontana i monti di Crouatia, che diuidono parimente la Stiria dalla Crouatia, & anco i Ragusei dalla Bossina.“ (Giuseppe ROSACCIO, *Viaggio da Venetia a Costantinopoli* Venecija, 1606., 11v). Otoke u pročelju tako geografski omeđene Sklavonije Rosaccio imenuje *Isole della Schiauonia*. Milorad PAVIĆ, *Plovidbena ruta sjevernim Jadranom u izolaru Giuseppea Rosaccija, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 42, Zadar, 2000., 173 – 194 (posebno bilješka 26).

¹⁷ Stanovnike s tog prostora tijekom ranoga novog vijeka europski geografi, historiografi i drugi pisci nazivali su Schiavonima. Mirko DEANOVIĆ, *Talijanski pisci o Hrvatima do kraja 17. vijeka, Anali Historijskog instituta u Dubrovniku*, 8-9, Dubrovnik, 1962., 117 – 137; Lovorka ČORALIĆ, *U gradu svetoga Marka – Povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, Zagreb, 2001.; Mauro PITTERI, *Il confine settecentesco della Schiavonia veneta, Studi Veneziani*, 61, Pisa, 2010., 173 – 192; Ivana PRIJATELJ-PAVIČIĆ, *Schiavoni – umjetnici, nacija, ideologija*, Zagreb, 2018.

se nalazi u današnjoj Hrvatskoj i Crnoj Gori. A. de Santa Cruz u spomenutim poglavljima obradio je otoke koji danas pripadaju Hrvatskoj. U njegovo vrijeme oni politički nisu bili hrvatski pa ih se, kada je riječ o doslovnom prijevodu sa španjolskoga jezika, imenuje sklavonijskim otocima, dok se u daljnjoj raščlambi imenuju hrvatskim otocima.

Prijevod izvornoga teksta o hrvatskim otocima

U prijevodu teksta sa španjolskog na hrvatski jezik toponimi se, kada je to moguće, donose u obliku u kojem ih je zapisao A. de Santa Cruz (u kurzivu), dok se u uglatim zagradama navode (ako je posve jasna ubikacija i ako postoje u toponimijskom leksiku) suvremeni hrvatski i talijanski toponimski likovi. Riječ je o teško prohodnom tekstu često neujednačene grafije (npr. *Scisa*, *Scissa*) organiziranom u vrlo složene i duge rečenice, zbog čega su sintaktičke veze nerijetko višeznačne. Prijevod nastoji poštivati izvornu interpunkciju u najvećoj mogućoj mjeri.

Sklavonijski otoci I (Yslas junto a Esclavonia)

Kao što reče Plinije, bezbrojni su otoci uz obalu Ilirika, zbog prirode mora i obale razvedene i prepune zaljeva, ali... on spominje brojne otoke koje nijedan drugi geograf ne navodi, ponajprije Ptolemej, najvjerodostojniji nakon Plinija, i zato ćemo u prikazu i oslikavanju ovih otoka slijediti Plinija u dijelovima u kojima se njegove tvrdnje podudaraju sa Strabonovima i Pomponijevima i navesti samo one koji su tu i danas, naime, ni približno ih nema tisuću kao što on tvrdi (iako njegove riječi možemo shvatiti i tako da ih ima mnogo, ne točno tisuću), navodeći samo otoke koji su danas naseljeni i koje spominju Ptolemej i drugi, jer to nisu najvažniji otoci Mediterana, pa bilo bi vrlo zanimljivo istražiti tako neobične otoke od kojih je prvi po redu *Scisa* blizu ušća rijeke *Timavo* [Timave], gdje se nalaze, kako tvrdi, topli izvori koji rastu s morskom plimom, a blizu polja gdje žive *Tistris* [Histri], taj otok nitko drugi ne spominje, osim možda neki suvremeni geografi, što pak nismo mogli provjeriti, koji kažu da nalikuje onom što ga Plinije nešto kasnije naziva *Gissa*; blizu *Scissa* Plinije navodi otoke *Pularias* za koje tvrdi da su ih Grci nazivali *Absirdites*, ime koje potvrđuje i Strabon, a obojica navode i da su nazvani po Apsirtu, Medejinu bratu koji je zbog nje ondje ubijen, iako ih Pomponije navodi u jednini i naziva *Absirtis*, a kaže i da su uz njih drugi otoci što su ih Grci nazivali *Eletrides* [Elektridama], smatrajući da se na njima skupljao jantar, po njima nazvan *Electro*, što Plinije navodi kao dokaz grčke površnosti, jer su Grci tako nazivali otok koji nije blizu *Jadera* ili *Jadere*,

što je, prema Pliniju i Ptolemeju, kolonija udaljena stotinu i dvadeset tisuća koraka od *Pole* [Pule], mjesta gotovo na kraju Italije, a Plinije tvrdi da je taj otok *Lissa*. Ptolemej nešto dalje u jednom zaljevu koji naziva *Illirico* [Ilirskim] spominje četiri otoka, jedan uz drugi, *Fulsino* [Omišalj] i *Curitho* [Krk], i južno od njih *Cressa* [Cres] i *Apsores* [Osor], a Plinije pak *Cressu* [Cres] naziva *Crexa* a čini se i da je čuo za *Phulsino* [Omišalj] i *Curitho* [Krk] kad je razgovarao o Iliriku, i narodima koji ondje žive, i da zna za dva otoka, čije stanovnike naziva *Phulsinates* i *Curitos*. Taj otok pak Ptolemej naziva *Phussino*, a danas se zove *Vegia* [Krk], dobro je naseljen i na njemu je istoimeni grad s nekoliko utvrđenih fortifikacija, njegovi stanovnici dobro i časnno žive od žetve pšenice i vina, dug je osam milja od sjevera na jug i tri milje širok, opsega dvadeset.

Otok koji Ptolemej naziva *Cresso*, a Plinije *Crexa*, danas se naziva *Cherso* [Cres], a južnije, na početku kanala je otok *Apsorus* koji se danas naziva *Obcero* [Osor], na ta dva otoka danas žive malobrojni i rustikalni ljudi, imaju ovce i koze koje pasu ružmarin i kadulju, a ružmarin ondje raste kao nigdje u svijetu; oko tih je otoka mnogo hridi i pustih otočića, ti su otoci isti oni koje Plinije naziva *Sirtes*, nalaze se gotovo na četrnaestom meridijanu, u sedmom klimatskom pojasu, ondje najdulji dan traje petnaest i pol sati, ako ne i više; jugoistočno od njih Ptolemej smješta još tri otoka koje naziva *Scardona* [Skradinskim otokom], *Arba* [Rab] i *Colentum* [Murter]. Od otoka *Arba* [Raba] do otoka *Colentum* [Murtera] mjeri Plinije jednako kao od Murtera do kolonije *Jader* koja se danas zove *Biara* ili *Zara* [Zadar], što mjereći na kopnu iznosi trideset tisuća koraka, a to su otoci koji se danas nazivaju *Arba* [Rab] i *Pago* [Pag] iako se nalaze na različitim mjestima. *Arba* [Rab] u današnje vrijeme ima dobro utvrđeno naselje i na tom dobro naseljenom otoku raste puno smokava, duguljastog je oblika, od sjeveroistoka do jugoistoka je pet milja, ima dobru luku; *Pago* [Pag] je na jugu tog usjeka nalik na kanal, širine je dvije milje i dobro je naseljen, ima utvrđeno naselje, neki kažu da je ondje ostatak grada koji se u antici zvao *Gissa* [Caska], duljine je četiri milje, nalazi se na četrdeset i četvrtom stupnju geografske dužine u sedmom klimatskom pojasu a najduži je dan petnaest sati i petnaest minuta. *Scardonu* [Skradinski otok] nitko osim Ptolemeja ne spominje.

Južno od otoka *Ocero* [Osora] danas se nalazi otok po imenu *Tranque* [Trogir] koji Ptolemej i drugi nazivaju *Tragurio* i koji se nalazi nasuprot istoimenog utvrđenog grada na kopnu i slavan je po mramoru koji se na njemu nalazi, a blizu poluotoka *Illis* [Ploča] ili Diomedova rta, prema drugim izvorima, uokolo se nalaze brojni nevažni otočići koje ovdje nećemo opisivati, dalje se ističe maleni otok na kojem je biskupija, taj se otok danas zove *Lisa* [Vis], ili, prema Ptolemeju *Hisa*, po njemu taj otok ima grad za čije stanovnike Plinije tvrdi da su rimski

građani onog doba, a spominje ih i Pomponije Mela koji kaže da je ondje živio izvjesni svjetloputi čovjek po imenu *Iseo*, dok Atenej, Strabon i drugi tvrde da je to isti otok kao i *Lissa*, iako je, kao što smo ranije rekli, više od tri milje udaljen od *Traguriuma* [Trogira] i gotovo je kvadratnog oblika, ima dobre luke u kojima se love najbolje srdele u svijetu; zapadno od *Lisse* na šest milja nalazi se maleni otok koji se danas naziva *Coronada* [Kornat], s druga dva otočića odmah uz njega, po imenu *Liguer* [Žirje] i *Perversos* [Katina], oni su na četrdeset i tri i četrdeset i pet stupnjeva geografske dužine i u sedmom klimatskom pojasu, a najduži je dan na tim otocima petnaest sati i petnaest minuta.

U tom zaljevu Plinije navodi i druge otoke, *Creteas*, nasuprot Liburnima i druge koji se ne mogu ni izbrojiti i koje stanovnici *Creteas* nazivaju *Trucones*, a koje spominje i Pomponije Mela, također su tu i drugi otoci pod imenom *Liburnicas* koje Strabon naziva *Liburnides*, kaže da ih ima brojkom četrdeset i nešto, zove ih i *Celidusas* (Pl. *Celadussae*), dok ih Pomponije Mela imenuje u jednini, *Celidusa*.

Sklavonijski otoci II (Yslas junto a la Esclavonia)

U drugom zaljevu koji Plinije također naziva Liburnskim nalaze se u današnje vrijeme dva otoka, jedan po imenu *Braća* [Brač], a drugi po imenu *Lexena* [Hvar], riječ je o dva duga otoka, jednako udaljena jedan od drugoga, svega milju, *Braća* [Brač] je udaljen od kopna *Esclavonije* [Hrvatske] tri milje, na zapadnoj strani od njega nalazi se otočić *Sorta* [Šolta] s nekoliko hridi, neki samo navode *Braća* [Brač] i ne spominju otok *Lexena* [Hvar], Polibije ga zove *Brecia* i njegove stanovnike *Brecios*, Stjepan Bizantinac tvrdi da su ga Grci nazvali *Elephusa*, a neki pak *Bretanis*, na tom otoku, tvrdi Plinije, ima puno krava i koza, a Volaterrano danas tvrdi da je važan samo jedan i da imaju samo jednog mletačkog kneza koji njima upravlja i vlada, nalaze se na četrdeset i tri stupnja geografske dužine.

Južno od *Lexene* [Hvara] tri milje dalje nalazi se otok *Curçola* [Korčula] koji su stari zvali *Melena* i *Corcira negra*, danas ima utvrđeni grad, jako dobro naseljen, a većina stanovnika su trgovci. Plinije tvrdi da ima i naselje koje su nastanili Knidani, Mela ga zove *Corcira negra* da bi se razlikovao od drugog, više prema Epiru, koji se zove samo *Corcira* [Krf] i ima mnoštvo brodova svih vrsta i vrlo je blizu kopna.

Na šest milja dalje, u smjeru juga, nalazi se otok *Melera* [Mljet], kako ga zovu suvremeni povjesničari, Plinije ga je nazivao *Melita*, Ptolemej *Meligina*, Strabon *Melina*, a Polibije *Melitusa*, na tom se otoku uzgajaju psići koje ovdje zovemo 'psi za krilo', na latinskom se oni zovu *meliteo*, kao što navodi Plinije, a ranije i Kalimah; uz otok *Meleda* [Mljet] prema istoku, gotovo dvije milje dalje, nalazi

se danas jedan značajan otok, gotovo trokutastog oblika, po imenu *Idumeso* [Lopud] i izgleda da je to otok koji su stari zvali *Pharos*, i za koji su govorili da stoji nasuprot talijanskog *Brundusio* [Brindisi] kao što je *Pharos* nasuprot Aleksandrije. Ptolemej tvrdi da je na njemu grad, a Plinije da je to naselje istog imena i kaže da se u davna vremena zvao *Paros* i da su ga podigli Farani, kao što je bio ovdje jedan Dimitrije s Parosa, a Strabon tvrdi da su ga u davnim vremenima nastanjivali *Ardicos* [Ardijejci], ljudi s obližnje *Corcire* [Korčule], koji su se doselili u doba Valerijana i sada je to bogata zemlja, plodna i s mnogo stoke, pomalo brdovita, gdje žive uzoriti plebejci, sjevernije se nalazi manji otok po imenu *Jupara* [Šipan] s drugim otočićima koje Plinije naziva *Elaphites*, a južno od *Curçole* [Korčule] tri duge milje nalazi se otok *Lagusta* [Lastovo], i još južnije od otoka zvanog *Pelegosa* [Palagruža], koji Plinije smatra drugim otokom i zove ga *Sasonis* i za nj tvrdi da je ondje pećina i utočište gusara. Zapadno od *Curçole* [Korčule] na udaljenosti od sedam milja je već spomenuti otok *Lessa* [Vis] s nekoliko hridi uokolo, čini se da je taj otok Plinije zvao *Lissa*, a ranije je rečeno da su ga neki zvali *Hisa* ili *Lisa*, svi su ti otoci na četrdeset i trećem stupnju geografske dužine i gotovo u sedmom klimatskom pojasu, a najduži su dani na tim otocima petnaest sati i deset minuta.

Južno od otoka *Lessa* [Vis], i uz talijansku obalu nalaze se naselja Firentinaca koji se zovu narodi *Abrocesos* [Abruzzesi, Abružani], a sjeverno od planine Monte Gargano koja se sada zove *Sanct Angelo* [Monte Sant'Angelo] nalaze se otoci *Diomedas* [Tremiti], slavni u antička vremena, iako se brojke razlikuju, Ptolemej tvrdi da ih je pet, a Plinije spominje samo dva, jedan naziva *Diomedes*, a drugi *Theutria*, Pomponije Mela navodi samo jedan, Strabon se slaže s Plinijem i tvrdi da ih je dva, jedan naseljen i jedan pust, za taj pusti kaže se da je Diomed ondje nestao, a da su se njegovi drugovi pretvorili u ptice koje se zovu *Diomedas*, po Diomedu, kralju Etolije, ahejske provincije, koji je bio sin Tideja i Deipile, najsnažniji od svih Grka, i koji je nakon povratka iz Trojanskog rata vidio da mu se žena Egijalija podala Kometu, sinu Stenelovu, te ne mogavši to podnijeti, uze ženu i s njom dođe na ove otoke koji su dio Italije gdje je, prema Strabonu, podigao nekoliko naselja. Plinije u glavi III. knjige X. tvrdi da su te ptice u koje su se pretvorili Odisejevi drugovi nalik liskama, koje na španjolskom jeziku zovemo galebovi, i pripovijeda čudesne priče o njima, tvrdi da imaju zube i oči boje vatre, a ostatak tijela im je bijel (jedan autor po imenu Juba nazvao ih je kataraktama, kaže da imaju dvojicu vođa, jednog koji vodi prednju stranu jata, a drugog na začelju jata i da im gnijezda imaju dva otvora, jedan gleda na istok i tu izlaze u potrazi za hranom, a drugi na zapad, i služi im za povratak, da bi kopale jame u zemlji i nakon toga ih prekrivale zemljom i pleterom, i tu bi se gnijezdile

u gnijezda s dva otvora, i kada bi se onečistile, poletjele bi suprotno od smjera vjetra i tako praznile crijeva i da su samo na tom otoku viđene te ptice, a barbare koji bi dolazili napadale bi i kriještale na njih, a Grke su voljele i umiljavale im se, smatrajući da su iz Diomedove obitelji, i ovdje još možemo dodati ono što navodi Plinije, da je tu bio Diomedov hram i grob, u kojem Strabon navodi da su u ono doba Veneti prinosili žrtve u slavu Diomeda, a Plinije dodaje da bi ptice svakoga dana u kljunu i na mokrim krilima donijele malo vode kako bi poškropile taj hram i pročistile ga. Plinije se zadržava na toj priči iako nije ljubitelj mitova i ponavlja da su se u te ptice pretvorili Odisejevi drugovi, a Strabon navodi da su u ono vrijeme bile pitomije i živjele urednije i da su bile naklonjene dobrim ljudima, kako bi naglasio da su u drevna vremena bile odveć divlje. Tako tvrdi Plinije, a mnogo godina nakon Strabona ti su se otoci prozvali *Sancta Maria de Tremedi* [Tremiti] i bili su u vlasništvu crkvenjaka kanonika iz reda svetog Augustina, jedan je od njih naseljen, a na drugom žive domaće životinje od kojih crkvenjaci žive, samostan je u obliku snažne tvrđave i služi za obranu od neprijatelja, a ti se otoci nalaze na četrdeset i četiri i pol stupnja geografske dužine, u sedmom klimatskom pojasu, i najduži je dan na njima gotovo petnaest sati.

OPĆI PODACI O SANTA CRUZOVIM KARTAMA S PRIKAZIMA HRVATSKIH OTOKA

Među osam preglednih karata svijeta i pojedinih dijelova svijeta u Santa Cruzovu *Izolaru*, Jadransko more prikazano je uopćeno na osmoj karti (*Tabla ochava*, kratak opis na poleđini lista 33 (33v) i karta na 34r rukopisa) s prikazom središnjeg dijela Sredozemlja (K1, Slika 2). Uzimajući u obzir ispisane brojčane vrijednosti geografske širine i geografske dužine, na toj je karti prikazan prostor u rasponu od 35° S do 45° S geografske širine i od 27° I do 42° I geografske dužine. Takav raspon geografske dužine odgovarao bi početnom meridijanu koji prolazi kroz Kanarske otoke, s tim da nije moguće sigurno utvrditi je li A. de Santa Cruz koristio kao referentni meridijan koji prolazi kroz otok El Hierro, odnosno Ferro (po kojemu je geografsku dužinu računao Klaudije Ptolemej) ili meridijan koji prolazi kroz neki drugi kanarski otok.¹⁸ Naime, sve do 18. st. nije bilo moguće

¹⁸ Kanarski otoci protežu se u rasponu od 13° 20' 13" Z do 18° 09' 42" Z od Greenwicha, a geografska dužina početnog meridijana koji prolazi kroz Ferro je 17° 39' 46" Z od Greenwicha. Raspon geografskih dužina današnje hrvatske obale je od 31° 09' 07" I do 36° 11' 47" I od Ferroa (od 13° 29' 21" I do 18° 32' 01" I od Greenwicha).

precizno određivati geografsku dužinu,¹⁹ a ako kartografi nisu izrijeком navodili u odnosu na koji početni meridijan su iskazivali vrijednosti geografske dužine, nije moguće utvrditi o kojem je početnom meridijanu riječ.

Uz oznake geografske širine i geografske dužine orijentaciju omogućuje kompasna ruža bez oznaka strana svijeta / imena vjetrova, a smještena je na sredini karte s kompasnim crtama (rumbima) koji prekrivaju cijelo polje karte. Na karti je označeno i grafičko mjerilo u ligama (raspon od 0 do 50 liga).

Uz tu kartu, A. de Santa Cruz izradio je i dvije karte s detaljnijim prikazom hrvatskih otoka: karta otoka u pročelju obale od Istre do srednje Dalmacije na str. 127r rukopisa (K2, Slika 3) i karta otoka u pročelju Srednje i Južne Dalmacije na str. 129r rukopisa (K3, Slika 4). Na prvoj među tim detaljnim kartama ucrtana je kompasna ruža preko cijeloga polja karte, s tim da su glavne strane svijeta posebno označene: sjever ljljanovim cvijetom, istok znakom križa, jug slovom O (tal. *Ostro* – jug) i zapad slovom P (tal. *Ponente* – zapad).²⁰ Prikazan je prostor koji zahvaća nešto veće područje od raspona geografske širine od 42° S do 45° S, te raspona geografske dužine od 29° do 31° I. Takav raspon u skladu je s rasponom geografskih koordinata na osmoj karti Santa Cruzova izolara na kojoj je prikazan najveći dio Jadrana. Međutim, u nesuglasju je s podatkom iz Santa Cruzova opisa sklavonijskih otoka u kojem je navedeno da su Apsirtidi (Cres i Lošinj) „gotovo na četrnaestom meridijanu“.²¹ Osorski tjesnac koji dijeli ta dva otoka nalazi se na 14° 23' 32" I od Greenwicha, ali ta podudarnost je slučajna jer se geografska dužina u odnosu na početni meridijan koji prolazi kroz kraljevsku zvjezdarnicu u Greenwichu (osnovanu 1675.) počela računati tek od 18. st, i to najprije u Engleskoj, odnosno u Velikoj Britaniji.²²

¹⁹ Josip FARIČIĆ, Povijesni problem određivanja geografske dužine i odabira početnog meridijana, *Geografski horizont*, vol. 54, no. 1, Zagreb, 2008., 7 – 22.

²⁰ Oznake strana svijeta inicijalima talijanskih naziva, umjesto inicijalima španjolskih naziva za strane svijeta (npr. S od *sur* za jug i O od *oeste* za zapad) upućuju na korištenje mletačkih i drugih karata nastalih na tlu današnje Italije s kojih je A. de Santa Cruz crpio prostorne podatke. O simbolici oznaka sjevera i istoka: Josip FARIČIĆ, Ivka KLJAJIĆ, Lena MIROŠEVIĆ, Dubravka MLINARIĆ, Symbolism of Compass Roses on Early Modern Nautical Charts of the Adriatic Sea, *KN – Journal of Cartography and Geographic Information*, vol. 73, no. 1, Weinböhla, 2023., 19 – 37.

²¹ Santa Cruz upotrijebio je za taj meridijan redni broj, iako se vrijednost geografske dužine izražava u glavnim brojevima stupnjeva, kutnih minuta i kutnih sekunda, a ne u rednim brojevima. Nažalost, česta je praksa i danas kolokvijalno koristiti za vrijednosti geografske dužine meridijana redne brojeve. Ono što Santa Cruz naziva četrnaestim meridijanom bio bi meridijan s vrijednošću geografske dužine od 14°, i to istočno od početnog meridijana jer se u njegovo vrijeme geografska dužina izražavala u vrijednostima od 0° do 360° od početnog meridijana prema istoku, a ne od 0° do 180° od početnog meridijana prema istoku i od 0° do 180° od početnog meridijana prema zapadu.

²² William Gordon PERRIN, The Prime Meridian, *The Mariner's Mirror*, vol. 13, no. 2, London, 1927., 109 – 124.

SLIKA 2. Hrvatski otoci na Santa Cruzovoj karti središnjeg Sredozemlja (K1)

Na karti otoka u pročelju obale od Istre do srednje Dalmacije ucrtano je grafičko mjerilo u ligama (u rasponu od 0 do 15). Druga detaljnija karta prikazuje područje koje je nešto veće od raspona geografske širine od 42° S do 45° S, te raspona geografske dužine od 32° do 33° I. Također je preko cijelog polja karte ucrtana kompasna ruža kojoj je, uz oznake glavnih strana svijeta koje su iste kao i na prvoj detaljnoj karti, označen i sjeveroistok slovom G (tal. *Greco* – sjeveroistok). Ucrtano je i grafičko mjerilo u miljama (u rasponu od 0 do 15). Pritom je zasigurno učinjena pogreška jer su mjerila te dvije karte vrlo slična, a jedna liga iznosila je, po Santa Cruzu, četiri milje.²³

²³ „Kako u Španjolskoj smatramo da svakom stupnju neba odgovaraju 17 i pol liga, koje, ako ih pretvorimo u milje, to bi bilo za svaku ligu 4 milje, odnosno 70 milja po stupnju, ako bismo ih pretvorili u stadije, to je 560 stadija, jer na svaku milju ide 8 stadija, koje, ako ih želimo pretvoriti u korake, to bi iznosilo 70.000 koraka, jer je u svakom stadiju 125 koraka, i tako bi se mogli smanjiti u stope, pedlje, palčeve, zrno i uncu.“ (Alonso de SANTA CRUZ, *Libro de las longitudes*, Getafe, 2021. [1567], 137 – 138).

Na temelju prikazanih grafičkih mjerila, uzimajući u obzir dimenzije karata i preračunavajući duljinu 50, odnosno 15 španjolskih liga,²⁴ moguće je utvrditi približno bročano mjerilo tih Santa Cruzovih karata: K1 izrađena je u mjerilu 1 : 3.715.000, K2 u mjerilu 1 : 1.327.000 i K3 u mjerilu 1 : 1.238.000. Ta mjerila samo približno odražavaju stupanj umanjenosti jer izradi karata nije prethodila geodetska izmjera kojom bi se točno utvrdili stvarni prostorni odnosi, uključujući linearne i arealne dimenzije prostora. Bez obzira na to što nije poznata kartografska projekcija u kojoj je Santa Cruz izradio karte s prikazima hrvatskih otoka, prikazani prostor malih je dimenzija pa se na njega nisu mogle znatnije odraziti distorzije površina, linija i oblika (kuteva). Izobličenja u pogledu prikaza obalne crte i drugih geografskih sadržaja dominantno su bila odraz nedovoljnog stupnja geografskih spoznaja.

Premda su K2 i K3 približno tri puta krupnijega mjerila, na njima geografski sadržaj nije trostruko bogatiji. Primjerice, na prostoru današnje Hrvatske na K1 ispisana su 54 toponima, a na K2 i K3 ukupno 84 toponima. To znači da je stupanj generalizacije bio veći na kartama krupnijeg mjerila, što se ne bi očekivalo s obzirom na veću raspoloživost dostupnoga prostora na kojemu su se mogli unositi različiti geografski sadržaji, posebno geografska imena.

Reljef je na kartama prikazan crtežima ulančanog gorja na K1 te crtežima izoliranih uzvisina zelene boje na kojima se nalaze i crteži stabala na K2 i K3. Ti crteži ne omogućuju interpretaciju geomorfoloških obilježja s obzirom na položaj, nadmorsku visinu i nagib padina, ni uvid u floristički sastav vegetacije. Stoga su više u funkciji dekoracije karte nego ozbiljan pokušaj prikaza reljefa, uzimajući u obzir sva ograničenja vezana uz teškoće prikazivanja trodimenzionalnog prostora u ravnini, i to u epohi koja je prethodila preciznim izmjerama visina. Prikazane su i neke među važnijim rijekama jadranskog sliva, i to Rječina, Zrmanja, Krka i Neretva. Tok Rječine gotovo je jednako dug kao tok Zrmanje, što upućuje na slabo poznavanje lokalne hidrografije. Isto tako, crteži gradova ne odgovaraju njihovu stvarnom smještaju ni njihovoj veličini. A. de Santa Cruz potencijalnim

²⁴ Po odredbi španjolskog kralja Filipa II. iz 1568. ozakonjena je dotadašnja obična ili narodna liga koja je iznosila 20.000 kastiljskih stopa, tj. 6.666,66 kastiljskih vara, odnosno 5.572,7 metara. Prije toga korištena je i zakonska milja koju je činilo 5.000 vara iz Burgosa, što bi značilo da je iznosila 4.190 metara (Mariano ESTEBAN PIÑEIRO, *Las medidas en la época de Felipe II. La uniformación de las medidas*, u: *Las Medidas y las Matemáticas. Catálogo de exposición*, ur. Santiago Garma, Madrid, 2000., 30 – 37). Nije poznato koju je milju koristio A. de Santa Cruz jer je umro godinu dana prije negoli je kralj standardizirao mjerne jedinice za duljinu. Ako se pretpostavi da je kao kraljevski kozmograf koristio ligu koju je 1568. ozakonio kralj Filip II., jer je ta liga često korištena i do tada, to bi značilo da je vrijednost milje s kojom je računao iznosila 1393,2 m. S tim polaznim vrijednostima utvrđeno je približno mjerilo Santa Cruzovih karata s prikazima hrvatske obale i otoka.

SLIKA 3. Santa Cruzov kartografski prikaz kvarnerskih i sjevernodalmatinskih otoka (K2)

je korisnicima dao informaciju o tome da je istočna obala Jadrana vertikalno geomorfološki raščlanjen i nastanjen prostor s nekoliko važnijih tekućica koje teku iz smjera planina u zaobalju prema Jadranskom moru, i to je sve što se moglo o geografskim obilježjima kopnenog prostora iščitati iz njegovih karata. Međutim, umnogome je sadržajni prikaz obalne crte kopna i otoka, s tim da je u pogledu kvalitete prikaza obalnog reljefa (uvale, zaljevi, rtovi) moguće prepoznati samo najveće oblike (npr. poluotok Istru na K2 te poluotok Pelješac na K1 i K3), a drugi su ucrtani shematizirano, u maniri kakva je korištena na tadašnjim pomorskim kartama.²⁵ Detaljnost prikaza nije ujednačena pa su, primjerice, na K2 vrlo detaljno i preuveličano prikazani otočići u pročelju zapadne istarske obale (od onih nasuprot Poreču do Brijuna), dok su mnoge otočne skupine prikazane pojednostavljeno i umnogome reducirano. Primjerice, između Dugog otoka i zadarsko-biogradskog priobalja na K2 ucrtana su tri usporedna niza točkica, što je doista vrlo loš prikaz Ugljana, Pašmana, Rivnja, Sestrinja, Zverinca, Iža i Rave. Uz crteže otoka, na sve tri karte ucrtani su plićaci te hridi i grebeni prikazani s površinskim signaturama u obliku rastera točkica te znakom križića, s točkicama ili bez njih u svakom od kvadranta koje zatvaraju krakovi tih križića. To su, u načelu, bili donekle korisni podatci za pomorce jer je stupanj generalizacije na Santa Cruzovim kartama bio prevelik da bi se pomorci usudili na temelju takvih karata planirati i provoditi različite navigacijske zadaće.

U pogledu kartografskih prikaza Santa Cruzov je *Izolar* bogatiji geografskim sadržajem od istovrsnog djela Benedetta Bordonea²⁶ (1528., pretisak 1547.), ali španjolski kozmograf nije dao detaljne prikaze pojedinih otoka i luka, poput onih u opsežnim izolarima koje su izradili Giovanni Francesco Camocio (1571.), Antonio Millo (1582.), André Thevet (1586.) i Giuseppe Rosaccio (1598., 1606.). Ipak, za razliku od mletačkog autora Tommasa Porcacchija (1572.) koji u izolaru najpoznatijih svjetskih otoka nije obuhvatio hrvatske otoke (iako su oni većinom bili pod vlašću Mletačke Republike pa su tom autori trebali biti poznati), Santa Cruz u svoj je izolar svjetskih otoka uključio hrvatske otoke. Santa Cruzov *Izolar* stoga je svojevrsna premosnica, doslovno kronološki, ali i sadržajno, u žanru tih otočnih enciklopedijsko-kartografskih djela.

²⁵ O prikazima obale na srednjovjekovnim i renesansnim pomorskim kartama vidi: Tony CAMPBELL, Portolan Charts from the Late Thirteenth Century to 1500, u: *The History of Cartography, Vol. 1 – Cartography in Prehistoric, Ancient and Medieval Europe and the Mediterranean*, ur. John Brian Harley i David Woodward, Chicago, 1987., 371 – 463; Corradino ASTENGO, The Renaissance Chart Tradition in the Mediterranean, u: *The History of Cartography, Volume 3, Part 1 – Cartography in the European Renaissance*, ur. David Woodward, Chicago, 2007., 174 – 262.

²⁶ Benedetto BORDONE, *Isolario di Benedetto Bordone nel qual si ragiona di tutte l'isole del mondo: con li lor nomi antichi & moderni, historie, fauole, & modi del loro viuere, & in qual parte del mare stanno, & in qual parallelo & clima giaciono*, Venecija, 1547.

SANTA CRUZOVA PERCEPCIJA HRVATSKIH OTOKA

Uz očigledno korištenje brojnih djela antičkih pisaca na koje se redovito referira, A. de Santa Cruz pišući o hrvatskim otocima i priređujući njihov kartografski prikaz koristio je pomorske (portulanske) karte Jadrana i geografske karte tog dijela Sredozemlja mletačkih i drugih autora s Apeninskog poluotoka, na što nedvojbeno upućuju geografska imena. Dosta podataka preuzeo je iz Bordoneova izolara, ali izbjegao je potpunu reprodukciju Bordoneova sadržaja, nastojeći kompilirati različite izvore i tako stvoriti sveobuhvatniji opis hrvatskih otoka.

A. de Santa Cruz je otoke uz istočnu obalu Jadrana imenovao sklavonijskim otocima. U vrijeme kada je pripremao svoj *Izolar* otoci na istočnoj obali Jadrana nisu pripadali Hrvatskoj, nego najvećim dijelom Mletačkoj Republici (istarski, kvarnerski, sjevernodalmatinski i srednjodalmatinski otoci) te manjim dijelom (južnodalmatinski otoci) Dubrovačkoj Republici. Atribucija otoka Sklavoniji u skladu je s praksom renesansnih geografa koji su koristili taj horonim označavajući tako istočnojadransku obalu od ušća Raše do ušća Drima naseljenu Slavenima pri čemu to ime nije povezano ni s jednom političkom ili administrativnom jedinicom u tom prostoru. Primjerice, taj su prostor na isti način imenovali firentinski geograf Francesco Berlinghieri na karti Italije (1480.)²⁷ i mletački kartograf Benedetto Bordone na karti Europe te na karti kvarnerskih otoka (1547.),²⁸ dok su mletački kartografi Girolamo Ruscelli i Vincenzo Valgrisi na karti koju su naslovlili *Tavola nvova di Schiavonia*,²⁹ uz obalu ispisali horonime *Liburnia* i *Dalmatia*, a u zaobalju horonime *Crovia* i *Croatia*. Horonim *Schiavonia* hijerarhijski su postavili iznad horonima Liburnija, Dalmacija i Hrvatska, a pritom su anakrono uz Hrvatsku i Dalmaciju pridodali i antičku Liburniju.

Na kartama je uz ime Sklavonije Santa Cruz ispisao imena antičkih provincija Histrije, Ilirika, Liburnije i Dalmacije. Zasebno isticanje Liburnije te poistovjećivanje Ilirika i Liburnije odraz je Ptolemejeva utjecaja, tj. korištenja neke od inačica Ptolemejeve *Pete karte Europe* koje su krajem 15. i tijekom 16. st. tiskane u brojnim europskim kulturnim središtima. Primjerice, na izdanju koje je priredio Francesco Berlinghieri u Firenci 1480. (a zatim i 1482.), na Petoj

²⁷ Francesco BERLINGHIERI, *Novella Italia*, u: *Geographia di Francesco Berlinghieri fiorentinoin terza rima et lingua toscana distincta con le sue tavole in varii siti et provincie secondo la geographia et distinctione dele tavole di Ptolomeo*, Firenca, 1480., 171.

²⁸ Benedetto BORDONE, *Karta Europe i karta Kvarnerskih otoka*, u: *Isolario di Benedetto Bordone nel qual si ragiona di tutte l'isole del mondo*, Venecija, 1547.

²⁹ Girolamo RUSCELLI i Vincenzo VALGRISI, *Tavola nvova di Schiavonia*, Venecija, 1561.

karti Europe³⁰ uz istočnu obalu Jadrana istom veličinom slova ispisana su imena *ILLYRIDE ET LIBURNIA* i *DALMATIA*, što bi značilo da među njima nema razlike u odnosu na hijerarhijsku razinu upravno-teritorijalnog ustroja Rimskog Carstva (Slika 5). Za razliku od te inačice Ptolemejeve Pete karte Europe, na izdanju koje je za tisak priredio Sebastian Münster u Baselu 1540.,³¹ imena Ilirika i Liburnije (*ILLYRIS et Liburnia*) i Dalmacije (*DALMATIA*) ispisana su različitim veličinama slova pa se među njima može utvrditi hijerarhija upravno-teritorijalnog ustroja Rimskog Carstva. Pritom je učinjena pogreška jer je Ilirik izjednačen s administrativnim rangom Dalmacije, a Dalmacija je zapravo bila dio Ilirika. Liburnija je prikazana kao zaseban entitet, a ne kao dio Dalmacije, što zrcali kratko razdoblje u kojemu je nekadašnja zemlja Liburna doista funkcionirala kao samostalna provincija.³² Santa Cruz u tekstu navodi da je Histrija posljednja među talijanskim regijama (kao najistočnija među njima), spominje ilirski i liburnski dio obale, ali ne i Dalmaciju, čije ime navodi samo na kartama.

Istodobno, u imenovanju Jadranskog mora Santa Cruz koristi španjolsku (*Mar Adriático*) i latinsku inačicu antičkoga imena (*Mare Adriaticum*), a ne mletačko ime *Golfo di Venezia* koje su mletački kartografi (a kasnije i brojni drugi europski kartografi koji su reproducirali njihova djela) koristili na tragu pokušaja uspostave mletačke dominacije nad tim dijelom Sredozemlja.

U pogledu opisa i kartografskih prikaza hrvatskih otoka A. de Santa Cruza zbunile su neke nejasnoće u pogledu odnosa geografskog imena i imenovanoga geografskog objekta pa je u pogledu nekoliko otoka pogrešno interpretirao te veze. Naime, na kasnosrednjovjekovnim i ranonovovjekovnim kartama zabilježena su brojna geografska imena otoka, luka, rtova i tjesnaca, ali među tim imenima nije bilo grafičke diferencijacije pa su korisnici, ne poznajući dovoljno prostor, a posebno na mjestima gdje je na malom prostoru bilo ispisano više geografskih imena, bili u nedoumici na što se ta imena odnose. Primjerice, A. de Santa Cruz navodi da se uz Kornat nalaze dva otočića: *Liguer* i *Perversos*. *Liguer* je otok Žirje koji je Andrea Bianco imenovao nesnimom *Lizuri*,³³ Grazioso Benincasa nesnimom *Ligiuri* (Slika 6),³⁴ Bartolommeo Zamberti (dalli Sonetti) nesnimom *Azuri*,³⁵ Vesconte Maggiolo nesnimom *Li Zuri*,³⁶ Battista Agnese

³⁰ Francesco BERLINGHIERI, Tabvla Qvinta de Evropa, u: *Geographia*, Firenca, 1480.

³¹ Sebastian MÜNSTER, *Tabula Europae V*, Basel, 1540.

³² Julijan MEDINI, Provincia Liburnia, *Diadora*, sv. 9, Zadar, 1980., 363 – 453.

³³ Andrea BIANCO, *Pomorska karta središnjeg dijela Sredozemnog mora*, Venecija, 1436.

³⁴ Grazioso BENINCASA, *Pomorska karta Jadranskog mora*, Venecija, 1472.

³⁵ Bartolommeo ZAMBERTI (dalli Sonetti), *Pomorska karta Jadranskog mora*, Venecija, 1485.

³⁶ Vesconte MAGGIOLO, *Pomorska karta Jadranskog mora*, Napulj, 1511.

SLIKA 5. Berlinghierijev prikaz hrvatskih otoka na karti Italije, Firenca, 1480.

nesonimom *Azuri*,³⁷ a Giovanni Andrea Vavassore nesonimom *Liguri*.³⁸ *Perversos* zapravo nije otok nego su to tjesnaci Proversa Mala između Dugog otoka i otočića Katine te Proversa Vela između otočića Katine i otoka Kornata. A. de Santa Cruz po svoj je prilici koristio različite pomorske karte na kojima je bilo ispisano ime Proversa (Bianco piše *Proureso*, Benincasa bilježi *Proureso*, Zamberti navodi *Preuerso*, Vesconte piše *Peruerso*, a Vavassore *Proureso*), a na kojima nije razvidno na što se to ime odnosi. Neke od navedenih karata možda su bile predlošci na temelju kojih je A. de Santa Cruz oblikovao sadržaj svojih karata. Na to ne upućuju samo spomenuti toponimi nego i mnoga druga geografska imena. Primjerice, B. Zamberti imenovao je Sv. Andriju i Biševo, relativno dobro prikazavši njihov geografski položaj (Slika 7), dok je A. de Santa Cruz preuzeo ta imena ali ih je „transponirao“ sjeverozapadnije. Isto tako, A. de Santa Cruz preuzeo je praksu dvostrukoga imenovanja kvarnerskih otoka i otoka Paga uz otoke i na susjednom kopnu podno Velebita, kao što su to učinili A. Bianco, F. Berlinghieri, B. Zamberti, G. Benincasa, V. Maggiolo i B. Agnese (Slika 8). Pritom je, međutim, učinio pogrešku pa je umjesto Osora (Lošinja) pokraj Bakra (na mjestu rta Oštro pokraj Kraljevice koji s jugoistočne strane zatvara Bakarski zaljev) ispisao ime rta *c. sero*. To upućuje na činjenicu da je koristio Berlinghierijevo izdanje Ptolemejeve *Geografije*. Naime, taj je firentinski geograf priredio znamenito djelo u kojem je uz Ptolomejeve karte priredio i nove karte kao svojevrstne parove Ptolemejevim kartama. Na *Novoj karti Italije* (*Novella Italia*) Berlinghieri je pokraj imena Bakra ispisao toponim *Ossero Cavo* (Osorski rt). Na Berlinghierijevu kartu kao jedan od izvora podataka kojim se služio A. de Santa Cruz upućuju i drugi toponimi na kopnu (npr. *Artadvr* – Artatur na ulazu u duboko uvučenu luku Vinišća, *Clayna* za Makarsko primorje, odnosno Krajinu,³⁹ *Cumano Cavo* na Pelješcu i dr.), kao i oni koji se odnose na otoke (npr. ime *Albi* za Rab, *Vadagosta* na Cresu i dr.).

Neobično je imenovanje otoka Ista imenom Trogira. To je možda posljedica površnoga preuzimanja geografskog sadržaja iz Bordoneova izolara. Naime, Bordone nije prikazao sjevernodalmatinske otoke na posebnoj karti nego je

³⁷ Battista AGNESE, *Pomorska karta Jadranskog mora*, Venecija, 1538.

³⁸ Giovanni Andrea VAVASSORE, *La vera descrizione del Mare Adriatico: di L'arcipelago*, Venecija, 1541.

³⁹ M. Kozličić toponim *Claina* na starim pomorskim kartama ubicira kao Makarsku, uz zadržku dodajući takvoj identifikaciji upitnik (Mithad KOZLIČIĆ, *Kartografski spomenici hrvatskog Jadrana*, Zagreb, 1995.). Međutim, Dubrovčanin Vicko Dimitrije Volčić je na karti Jadrana izrađenoj u Napulju 1593. (National Library of Finland, Maps, The Nordenskiöld Map Collection, Helsinki; Signatura N-Kt-103c) ispisao imena *Craina* i *Macariza* pa je očito riječ o geografskom imenu kojim je označeno Makarsko primorje koje se u izvorima i literaturi imenuje Krajinom, odnosno Makarskom krajinom.

SLIKA 6. Benincasina karta Jadranskog mora, 1472.

SLIKA 7. Zambertijeva karta Jadranskog mora, 1485.

susljedno, uz kraći prekid pratećim tekstom, dao dvije karte kvarnerskih otoka, a zatim kartu s prikazom Trogira i Visa s obližnjim otočićima (bez Čiova i Šolte, ali sa zapadnim dijelovima Brača i Hvara). Oslanjajući se na Bordonea, a koristeći i druge kartografske izvore, A. de Santa Cruz je nekritički kolažirao te predloške, što je rezultiralo premještanjem Trogira među sjevernodalmatinske otoke.

Neupućene korisnike karte moglo je zbuniti Santa Cruzovo korištenje imena Osor koje se ne odnosi na istoimeno naselje na krajnjem jugu otoka Cresa, nego je tim imenom, kako je bilo uobičajeno na pomorskim kartama, imenovao otok Lošinj. Ime Osora Santa Cruz točno vezuje uz antičku tradiciju o Apsirtidima, Apsirtovi otoci u čijoj su blizini, po grčkim izvorima bili i Elektridi (Jantarski otoci; grč. *elektron* 'jantar'), upućuju na mitsku interpretaciju njihova smještaja uz tzv. jantarski put kojim su antičke grčke države iz Baltika, preko srednje Europe i Jadrana, opskrbljivali jantarom.⁴⁰

⁴⁰ Mithad KOZLIČIĆ, *Historijska geografija istočnog Jadrana u starom vijeku*, Split, 1990.; Mate ZANINOVIĆ, *Apsorus i Crexa na jadranskom putu. Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, sv. 32, br. 1, Senj, 2005., 5 – 22.

SLIKA 8. Agneseova karta Jadranskog mora, 1538.

TABLICA 1. Geografska imena u Santa Cruzovim opisima i na kartografskim prikazima istočne obale Jadrana (K1 – karta središnjeg Sredozemlja; K2 – karta sjeverozapadnog dijela hrvatske obale, K3 – karta jugoistočnog dijela hrvatske obale)

Geografski objekt	Poglavlja o jadranskim otocima		Karte		
	Santa Cruz	Reference na antičke pisce	K1	K2	K3
<i>Veće prostorne cjeline</i>					
Jadransko more			Mar Adriatico	Mare Adriaticū	Mare Adriaticū
Istra				Histria	
Ilirik	Illirico				
Ilirik ili Liburnija					Iliris sive Libvnia
Sklavonija	Esclavonia		Sclavonia	Sclavonia	Sclavonia
Liburnija			Libvnia		
Dalmacija			Dalmacia		
Neretvanski kanal					naret

Geografski objekt	Poglavlja o jadranskim otocima		Karte		
	Santa Cruz	Reference na antičke pisce	K1	K2	K3
Rtovi					
Oštro (Kraljevica) ^a				c. sero	
Veli Rat				p. de lega	
Konj i/ili Movar					c. figo
Ploča	Illis				
Artatur			artadua		artedua
Oštra (Prevlaka)					c. espiligri
Naselja					
Novigrad				cita noua	
Poreč				parenso	
Rovinj				rouenio	
Pula	Pola			polla	
Rijeka				flumen	
Bakar				bochari	
Senj				senia	
Sv. Juraj (Senj)			siordi	siordi	
Caska		Gissa			
Nin			nona	nona	
Zadar	Biara, Zara	Jader	jara	jara	
Biograd			jara viela	jara viela	
Skradin			scardona	scardona	
Šibenik			vemenico		xepicico
Trogir			ragur		ragur
Split			esparrago		esparrago
Omiš			dalmesa		dalmesa
Krajina (Makarsko primorje)					clania
Hvar			liezena		
Sučuraj (Hvar)			siordi		siordi
Gabela			marent		marent
Lovišće ^b			cormano		cormano
Zaton			marfi		marfi
Rijeka Dubrovačka			ombia		ombia

Geografski objekt	Poglavlja o jadranskim otocima		Karte		
	Santa Cruz	Reference na antičke pisce	K1	K2	K3
Dubrovnik			ragosa		ragusa
Cavtat			ragosa viela		rragosa viela
Herceg Novi			castel nouo		castel nouo
Kotor			cataro		cataro
Luke					
Lošinj ^c				vadagosta	
Luka (Dugi otok)				s. stefano	
Telašćica				templi	
Zadar			p.º di jara		
Gruž			granosa		granosa
Gonoturska ^d					s. nicolao
Otoci					
Sv. Nikola				s. nicolas	
Sv. Ivan				s. jnº	
Lunga				la longa	
Brijuni	Scisa, Scissa	Cissa, Gissa		brioni	
Veruda				zaruda	
Neki od otočića pokraj Premanture				premetori	
Galijula			galiola	galiola	
Unije			nia	nia	
Susak			sansego	sasezo	
Cres i Lošinj	Absirdites	Absyrdites, Absirtis, Sirtes			
Rab i Pag		Eletrides			
Omišalj		Fulsino, Phulsino, Phussino			
Krk	Vegia	Curitho	begia	vegia, begia	
Cres	Cherso	Cressa, Crexa	cherso	cherso	
Osor (zapravo o. Lošinj)	Obcero, Ocero	Apsores, Apsorus	obcero	obcero	
Premuda			aimola		

Geografski objekt	Poglavlja o jadranskim otocima		Karte		
	Santa Cruz	Reference na antičke pisce	K1	K2	K3
Škarda			csqrda	csherda	
Molat			melada	melada	
Zapuntel				japimtelo	
Dugi otok			Lisa	Lisa	
Otoci sjeverne Dalmacije		Scardona, Liburnicas, Liburnides			
Rab	Arba	Arba	arbe, albi	arbe, albi	
Murter		Colentum			
Pag	Pago		pago, pago	pago, pago	
Smokvica Vela			figo		figo
Trogir ^e	Tranque,	Tragurio, Tragurium		trau	
Vis	Lisa, Lessa	Lissa, Lisa, Hisa	Lessa		Lessa
Sušac			caza		
Kopište			cacola		
Ugljan	Lissa				
Kornat	Coronada,	Creteas	la coronada	la coronada	
Kornati		Creteas, Trucones, Celidusas, Celadussae, Celidusa			
Katina (zapravo tjesnac Proversa)	Perversos			puerso	
Žirje	Liguer			liguer	
Hvar				paria	
Šolta	Sorta		sorta		sorta
Brač	Braça	Brecia, Elephusa, Bretanis	bracia, brazia		brazze
Hvar (o)	Lexena		liezena		lexena
Korčula	Curçola	Melena, Corcira negra			
Krf		Corcira			

Geografski objekt	Poglavlja o jadranskim otocima		Karte		
	Santa Cruz	Reference na antičke pisce	K1	K2	K3
Mljet	Melera, Meleda	Melita, Meligina, Melina, Melitusa	meleda		meleda
Lopud	Idumeso	Pharos, Paros	ydumeso		y. ^a dumeso
Šipán	Jupara	Elaphites	jupana		jupana
Sv. Andrija ^f				s. andres	
Biševo ^f				buxo	bnyia
Jabuka					melancelo
Sv. Andrija (Dubrovnik)			s. andrea		sandre
Lastovo	Lagusta		lagusta		lagasta
Lastovnjaci			agostini		agustini
Palagruža	Pelegosa	Sasonis	pellegosa		pelegosa

^a Grazioso Benincasa na karti Jadrana iz 1472. do Bakra ispisao ime Osora (*ossero*) pa je moguće da je A. de Santa Cruz pogrešno shvatio i uz preinaku na tom mjestu imenovao neki rt; najistaknutiji rt između Bakra i Senja je Oštro pokraj Kraljevice.

^b Mletački kartograf Vincenzo Maria Coronelli na karti Dubrovačke Republike iz 1688. navodi da je *Capo Louiseta* na Pelješcu isto što i *Prom. Cumano*.

^c Vadagosta je ime koje se na pomorskim i drugim kartama koristilo za otok Lošinj, a zapravo je vezano uz zaljev u kojem je smješten Mali Lošinj i koja se nazivao *Val(le) d'Augusto*. Usp. Silvio MITIS, *Storia dell'Isola di Chesro-Ossero, Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, XXXVII (42), Poreč, 1925., 73 – 231.

^d U naselju Goveđari na otoku Mljetu nalazi se crkva sv. Nikole, a ime je ispisano na mjestu luke Gonoturska koja se u najjuvčenijskom dijelu nastavlja na Veliko i Malo jezero.

^e Ime Trogira napisano je na mjestu otoka Ista.

^f Sveti Andrija (Svetac) pogrešno je prikazan između Molata i Dugog otoka, a do njega, također na pogrešnoj lokaciji, prikazano je Biševo.

Neke toponimske zagonetke A. de Santa Cruz nije uspio riješiti jer je u izvorima naišao na pogrešne ili pak kontradiktorne podatke, a zbunjujuće je djelovala i dijakronijska homonimija – korištenje istoga ili vrlo sličnoga imena u različitim razdobljima za različite otoke. Najpoznatiji su takvi slučajevi s *Cissom* i *Lissom*, a Santa Cruz upao je u zamke i s nekim drugim imenima otoka. O *Cissi*, koja se nalazi blizu ušća Timave, raspravljali su M. Suić i M. Kozličić. Očito je riječ o dvije *Cisse*, jednoj koju M. Suić (1987.) i M. Kozličić (1990.) poistovjećuju s Brijunima (*Cissa Pullaria*), i drugoj (*Cissa Portunata*) koja se odnosi na Casku

na Pagu.⁴¹ M. Suić⁴² (1987., 1992.) odbacuje tezu o otoku *Cissi* u pročelju sjeverozapadne Istre i o *Pullariji* u blizini Pule kao zasebnim otocima, kako su to zabilježili pojedini srednjovjekovni autori, i kao što je na karti antičkog Ilirika i Panonije učinio Abraham Ortelius.⁴³

Ime (*L*)*issa* spominje Plinije Stariji u sintagmi ...*contra Iader est Issa*. To se ime u srednjem vijeku i u ranom novom vijeku koristilo se za otok Vis. S obzirom na to da se Vis ne nalazi u pročelju Zadra, teško je zamisliti da bi Plinije toliko generalizirao ili pak napravio tako veliku pogrešku geografski približavajući dva važna jadranska referentna objekta. Stoga je najčešća interpretacija da se Plinijev nesonim *Lissa* odnosi na otok Ugljan koji se doista nalazi nasuprot Zadru.⁴⁴ Međutim, na karti središnjeg Sredozemlja i na karti sjeverozapadnog dijela hrvatske obale A. de Santa Cruz Lisom imenuje Dugi otok. Taj se španjolski kozmograf i kartograf nije usudio ubicirati Plinijeve otoke *Crateae* i *Celadussae* koji se, po Pliniju, nalaze nasuprot Liburnima (*contra Liburnos*). A. Ortelius je na spomenutoj karti antičkoga Ilirika i Panonije nesonim *Celadussae Insulae* ispisao uz Kornate i šibenske otoke, što bi mogla biti točna okvirna ubicacija toga Plinijeva otočja.⁴⁵ U ubiciranje *Crateae* Ortelius nije se upustio, a oprezni su i suvremeni povjesničari.⁴⁶

A. de Santa Cruz pogriješio je u interpretaciji imena otoka Lopuda. Za njega navodi nesonim *Idumeso*, a zatim ga poistovjećuje s antičkim *Pharosom*. Takvu pogrešku nije učinio B. Bordone na koga se Santa Cruz dosta naslanjao pa taj mletački autor izolara točno poistovjećuje antički *Pharos* s otokom Hvarom, koji su pak Mlečani nazivali *Liesenom* pa otud i Santa Cruzova *Lexena*. Santa Cruz je Lopud u opisu njegova smještaja postavio u odnos s Brindisijem i to usporedio s odnosom Aleksandrije i otočića *Pharosa* (na kojemu je bio znameniti svjetionik), dok ga je na karti točno prikazao u blizini Dubrovnika. Za usporedbu, na kartama spomenutih mletačkih autora (Benincasa, Zamberti, Agnese) Lopud

⁴¹ Mate SUIĆ, *Cissa Pullaria – baphium Cissense – episcopus Cessensis, Arheološki radovi i rasprave*, 10, Zagreb, 1987., 185 – 219; M. KOZLIČIĆ, *Historijska geografija*.

⁴² Mate SUIĆ, *Cissa Pullaria*, 185 – 219; Mate SUIĆ, *Episcopus Cessensis – iterum, Croatica Christiana periodica*, vol. 16, no. 30, Zagreb, 1992., 11 – 35.

⁴³ Abraham ORTELIUS, *Pannoniae et Illyrici veteris tabula*, Amsterdam, 1590.

⁴⁴ Šime BATOVIĆ, Prapovijesni ostatci na zadarskom otočju, *Diadora*, sv. 6, Zadar, 1973., 5 – 165; M. KOZLIČIĆ, *Historijska geografija*; Slobodan ČAČE, Plinije o otocima južne Liburnije (Nat. his. 3, 140 – 141 i 152), *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio povijesnih znanosti*, sv. 34, br. 21, Zadar, 1994./1995., 11 – 46; PLINIJE STARIJI, *Zemljopis Starog svijeta / Naturalis historia III, IV, V i VI KNJIGA*. Preveo i bilješkama popratio Uroš Pasini, Split, 2004.

⁴⁵ Slobodan ČAČE, Šibenski otoci u antičkim izvorima, u: *Toponimija šibenskog otočja*, ur. V. Skračić, Zadar, 2016., 41 – 48.

⁴⁶ S. ČAČE, Plinije o otocima južne Liburnije, 11 – 46.

se imenuje nesnimom *I(sola) di Mezo*. U prijevodu, to je 'srednji otok', što je točna identifikacija ako se u obzir uzmu naseljeni među Elafitskim otocima jer se Lopud nalazi između Šipana i Koločepa (Kalamote).

A. de Santa Cruz, očito nedovoljno poznavajući hrvatske otoke i oslanjajući se na postojeće antičke historiografske i njemu suvremene kartografske izvore, u imenima naselja na istom otoku prepoznao je dva otoka: to je učinio s Omišljem i Krkom te sa Zapuntelom i Molatom. U pogledu Zapuntela i Molata nije jedini tako pogriješio, štoviše, to je bila uobičajena praksa na geografskim i pomorskim kartama u 16. st.

Uz antička imena spomenuta kod različitih antičkih pisaca i udaljenosti među njima, na što se svodi velik dio sadržaja u opisu hrvatskih otoka, A. de Santa Cruz dao je i šture, ali dragocjene informacije o većim otocima. Ti se podatci umnogome podudaraju s podacima o pojedinim hrvatskim otocima u Bordoneovu *Izolaru* iako postoje i neke razlike. Na temelju toga moguće je utvrditi Santa Cruzovu percepciju, vođenu umnogome Bordoneovim tekstom, upravljanja prostornim resursima i o diferencijaciji među otocima u pogledu njihove prostorne organizacije, a posljedično i njihova krajolika. Za Krk, preuzimajući Bordonea, navodi gradska naselja s fortifikacijama te uzgoj pšenice i vinove loze, što upućuje na urbane funkcije koje se nadovezuju na poljoprivredu kao najvažniju gospodarsku djelatnost. Santa Cruz prenosi Bordoneov tekst u kojemu se navodi da je stanovništvo na Cresu i Lošinju rustikalno te da se bavi uzgojem ovaca i koza koje koriste ispašu u kojoj prevladavaju ružmarin i kadulja, pri čemu se posebno ističe ružmarin. Na Rabu, opet slijedeći Bordonea, ističe obilje smokava. Ti podatci upućuju na primarnu proizvodnju povezanu uz sredozemnu klimu i eumediteransku vegetaciju. U kratkom opisu Brača Santa Cruz navodi da se na njemu uzgajaju krave i koze, što Bordone nije spomenuo, dok u tekstu o Visu preuzima Bordoneovu tvrdnju da se u vodama tog otoka love najbolje srdele na svijetu. To je nedvojbeno povezano uz bogatu tradiciju komiških ribara koji su lovili u viško-palagruškom akvatoriju kao jednom od najvažnijih lovišta male plave ribe na Jadranu. Palagružu pak ističe kao gusarsko uporište, premda taj otočić nije imao luku u kojoj bi se oni mogli zadržavati i otud ugrožavati plovidbu Jadranskim morem. Pomorstvo je Santa Cruz istakao samo na otoku Korčuli za koju navodi da ima mnoštvo brodova, kao što je učinio i Bordone, ali poput Bordonea nije naveo da među Korčulanima ima mnogo trgovaca. Ipak, Santa Cruzov navod o brodovima na Korčuli u skladu je s činjenicom da je brodogradilište u Korčuli na istoimenom otoku bilo jedno od najvažnijih među brodogradilištima na istočnojadranskoj obali i otocima koji

su pripadali Mletačkoj Republici.⁴⁷ Kuriozitet bez poznatoga izvora podataka je Santa Cruzov navod o uzgoju psića kao kućnih ljubimaca na Mljetu.

SANTA CRUZOVI PODATCI O UDALJENOSTIMA MEĐU OTOCIMA I O NJIHOVIM DULJINAMA

Pozivajući se na Ptolemeja, u svom opisu liburnske otoke pod sudskom jurisdikcijom u Skradinu imenuje Skradinskim otokom, ali na njega ne smješta poput Ptolemeja Rab (*Arba*) i Murter (*Colentum*), dva krajnja i važnošću najistaknutija naselja u tom otočnom prostoru, već ih izdvaja kao posebne otoke. Međutim, zbunjujuće djeluju njegovi podatci o udaljenostima među tim otocima. Naime, u prvom poglavlju o hrvatskim otocima Santa Cruz navodi da je Rab od Murtera udaljen 30.000 koraka, koliko su međusobno udaljeni Zadar i Murter. Zadar se zapravo nalazi na kraju druge trećine plovidbene rute između Raba i Murtera pa je teško rekonstruirati taj Santa Cruzov geografski trokut *Arba – Jader – Colentum*. K tomu, Santa Cruz antičku koloniju Jader pozicionira i u odnosu na koloniju Polu, navodeći da su međusobno udaljene 120.000 koraka. Polazeći od Santa Cruzovih navoda o odnosu milje, stadija i koraka, po kojemu jedna milja jednaka 8 stadija, a jedan stadij jednak je 125 koraka, jedna milja je jednaka 1000 koraka. Ako se prihvati da je duljina milje s kojom je računao Santa Cruz 1393,2 m,⁴⁸ jedan korak ima duljinu 1,393 m. To znači da je, po Santa Cruzu, udaljenost između Raba i Murtera te između Zadra i Murtera 41.790 m (41,79 km), a udaljenost između Zadra i Pule 167.160 m (167,16 km). Za usporedbu s tim Santa Cruzovim podacima određene su najkraće plovidbene rute pomoću alata za mjerenje udaljenosti na Google Earthu.⁴⁹ Takva ruta između Zadra i Pule duga je 149 km, dok je najkraća kopnena ruta između Zadra i Murtera na istoimenom otoku 86,7 km, a najkraća plovidbena ruta između Zadra i Murtera na istoimenom otoku duga je 46 km. Najkraća plovidbena ruta između Raba i Murtera koja prolazi uz Zadar, mjereno na Google Earthu, iznosi

⁴⁷ Branko KOJIĆ, Brodogradnja na istočnom Jadranu kroz vijekove, Pomorski zbornik, vol. I, Zadar, 1962., 67 – 114; Vinko FORETIĆ, Korčula u domaćim i međunarodnim relacijama, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, vol. 22, no. 1, Split, 1980., 107 – 119.

⁴⁸ Usp. bilješku 24.

⁴⁹ Odabran je lako dostupan i jednostavan način izmjere duljina kako bi ih i manje upućeni čitatelji mogli lako provjeriti. Svrha ove usporedbe nije postići najveću moguću točnost udaljenosti na odabranim relacijama određenu primjenom naprednih računalnih programa koji se koriste u kartometrijskim analizama, nego dati približne vrijednosti, pritom dovoljno točne kako bi se utvrdili osnovni prostorni odnosi.

134 km. Naravno, te udaljenosti nemaju i nisu imale praktičnu vrijednost jer su pomorske rute u vrijeme plovidbe na jedra i vesla bile dulje, prilagođavajući se različitim geomorfološkim, oceanografskim i meteorološkim značajkama, oviseći o manevarskim mogućnostima brodova i, u slučaju većih udaljenosti, uz zaustavljanja u lokalnim otočnim lukama radi odmora i opskrbe, što je povećavalo preplovljenu udaljenost. K tomu, nije poznato koje su točno rute na umu imali Santa Cruz, odnosno autori na koje se referira. Ovdje su samo okvirno spomenute da se vide nesrazmjeri u Santa Cruzovim podacima u udaljenostima među referentnim točkama.

Slično je i s njegovim podacima o međusobnoj udaljenosti otoka te o linearnim dimenzijama otoka. Neobičan je Santa Cruzov odnos duljina među otocima Krkom (8 milja), Rabom (5 milja) i Pagom (4 milje) jer je u stvarnosti najdulji među tim otocima Pag. K tomu, u nesuglasju su podatci o duljinama otoka i njihovim udaljenostima. Primjerice, u opisu otoka navodi da je duljina otoka Raba 5 milja, a udaljenost Kornata i Visa 6 milja, dok takve linearne dimenzije ne odgovaraju njegovim prikazima tih otoka ni stvarnim vrijednostima jer je najkraća udaljenost između Visa i Kornata 4,2 puta veća od duljine otoka Raba (Tablica 2). Pritom treba uzeti u obzir da su ranonovovjekovni pomorci i geografi duljinu otoka iskazivali kao duljinu puta kojim se brodom plovilo među krajnjim točkama otoka,⁵⁰ a ne kao zračnu udaljenost među tim točkama (koju nisu ni mogli odrediti prije geodetskih izmjera kojima su hrvatski otoci obuhvaćeni tek početkom 19. stoljeća). Opravdano je pretpostaviti da je procjena duljine puta kojom su pomorci plovili uz neki otok rezultirala većom vrijednošću negoli je zračna udaljenost među linearno najudaljenijim točkama dotičnog otoka. No niska razina točnosti Santa Cruzovih podataka ne upućuje na neku standardnu devijaciju, nego na pogreške u kojima se ne mogu prepoznati pravilnosti u smislu nekoga zajedničkog sustavnog odstupanja njegovih vrijednosti od stvarnih vrijednosti. Jedino što je zajedničko da su njegove vrijednosti duljina manje od izmjerenih na Google Earthu (osim u slučaju udaljenosti između otoka Brača i kopna), ali pri tome ta odstupanja nisu ista, već se kreću u rasponu od dva do deset puta.

Uzimajući u obzir grafičko mjerilo ucrtano na K1 i vrijednosti duljina iz teksta o hrvatskim otocima, lako je uočljivo nepodudaranje. To nesuglasje upućuje na Santa Cruzovu površnost koja je rezultat izostanka terenskoga mjerenja duljina i udaljenosti među geografskim objektima te posljedica nekritičkog kompiliranja

⁵⁰ Milorad PAVIĆ, Prostorna percepcija istočnojadranskih otoka u očima stranih putnika od XVI. do XVIII. stoljeća, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, vol. 54, Zadar, 2012., 47 – 68.

različitih tekstualnih i kartografskih izvora podataka. Zbog toga nije postignuta funkcionalna komplementarnost opisa i kartografskih prikaza hrvatskoga otočnog prostora.

TABLICA 2. Orijentacijska usporedba Santa Cruzovih podataka o duljinama i međusobnim udaljenostima hrvatskih otoka s podacima dobivenim mjerenjem na Google Earthu (u miljama i kilometrima)

Duljine otoka / Udaljenost među otocima	Santa Cruzova vrijednost duljina		Najkraća duljina izmjerena na Google Earthu		Razlika
	milje*	preračunato u km	km	preračunato u miljama	km
duljina Krka	8	11,1	37,5	26,9	26,4
duljina Raba	5	7,0	21,7	15,6	14,7
duljina Paga	4	5,6	59,6	42,8	54,0
Rab – Murter (more)	30	41,8	134,0	96,2	92,2
Zadar – Murter (kopno)	30	41,8	86,7	62,2	44,9
Trogir – Vis	3	4,2	51,0	36,6	46,8
Vis – Kornat	6	8,4	93,0	66,8	84,6
Brač – Hvar	1	1,4	3,5	2,5	2,1
Brač – kopno	3	4,2	5,2	3,7	1,0
Hvar – Korčula	3	4,2	14,7	10,6	10,5
Korčula – Mljet	6	8,4	17,2	12,3	8,8
Mljet – Lopud	2	2,8	14,0	10,0	11,2
Korčula – Lastovo	3	4,2	12,8	9,2	8,6
Korčula – Vis	7	9,8	31,5	22,6	21,7

* 1 milja koju je koristio A. de Santa Cruz iznosi četvrtinu opće lige, odnosno 1393,2 m (vidi bilješku 24)

ZAKLJUČAK

Istraživanjem *Općeg izolara svih otoka svijeta* Alonsa de Santa Cruza utvrđeno je kako je taj španjolski kraljevski kozmograf u tekstu i na kartama dao opis i kartografske prikaze većine većih ili za navigaciju važnih hrvatskih otoka. U vrijeme izrade tog izolara hrvatski otoci najvećim su dijelom bili u sastavu Mletačke Republike, a samo malobrojni, oni južnodalmatinski, u sastavu Dubrovačke Republike, a Santa Cruz ih imenuje sklavonijskim otocima. Takva atribucija naslanja se na izvore koje je Santa Cruz koristio (posebno Bordoneov izolar i Berlinghierijevu kartu Italije objavljenu u firentinskom izdanju Ptolemejeve *Geografije*), u kojima je velik dio istočne obale Jadrana obrubljen u zaobalju dinaridskim nizom uzvisina imenovan Sklavonijom. To je ime povezano uz činjenicu da je taj prostor bio naseljen većinski slavenskim stanovništvom, ponajprije Hrvatima, koje je govorilo slavenskim, ponajprije hrvatskim jezikom.

Santa Cruzova slika hrvatskoga otočnog prostora bila je oblikovana uglavnom antičkim, ponajprije Plinijevim i Ptolemejevim navodima (na jednom mjestu ih jednostavno naziva „starima“), tekstom u Bordoneovom izolaru kao i prostornim podacima prikazanim na geografskim i pomorskim kartama. Kompiliranjem različitih izvora podataka, očito bez izravnoga uvida u geografska obilježja prikazanog prostora (na što upućuju mnoge preuzete pogreške, pa i zablude u interpretaciji tih izvora), priredio je geografsko-kartografski pregled koji je razmjerno bogat, no istodobno i neujednačen u pogledu kvalitete i kvantitete sadržaja. Generalizirani prikaz sa šturim, ali korisnim podacima o gospodarstvu pojedinih hrvatskih otoka čitateljima su mogli u osnovnim crtama približiti geografiju toga usitnjenog, i u razmjerno malom prostoru izrazito raspršenoga arhipelaga. Santa Cruzove pogreške i propusti u duhu su tadašnjih geografskih i kartografskih ostvarenja koja su prethodila sustavnim izmjerama i geografskim istraživanjima. Odras su nekritičke reprodukcije postojećih kartografskih predložaka i pridavanja velike važnosti antičkim autoritetima, što je bio uobičajen metodološki obrazac tadašnjih kozmografa, odnosno geografa, koji je umnogome utjecao na percepciju opisanoga i kartiranog prostora.

IZVORI I LITERATURA

IZVORI:

- SANTA CRUZ, Alonso de, *Islario general de todas las islas del mundo*. Madrid, 1539. – 1560. Dostupno na mrežnim stranicama Digitalnog repozitorija Španjolske nacionalne knjižnice (*Biblioteca Digital Hispánica de la Biblioteca Nacional Española*): <http://bdh.bne.es/bnearch/detalle/bdh0000149359> (posjećeno 8. 12. 2022.) i u repozitoriju Library of Congress: <https://lccn.loc.gov/2021668468> (posjećeno 8. 12. 2022.) (rukopis)
- SANTA CRUZ, Alonso de, *Islario general de todos las islas del mundo*. Madrid, 1918. Ur. Antonio Blázquez y Delgado-Aguilera. Dostupno na: <https://archive.org/details/islariogeneralde00sant/page/n5/mode/2up> (posjećeno 8. 12. 2022.) (tiskano izdanje)
- SANTA CRUZ, Alonso de, *Libro de las longitudes*, Getafe, 2021. Rukopis iz 1567. uredio i pripremio za tisak Antonio Perianes-Rodríguez

KARTE:

- AGNESE, Battista Pomorska karta Jadranskog mora, Venecija, 1538. (University of Pennsylvania, Kislak Center for Special Collections, Rare Books and Manuscripts, Philadelphia; Signatura: LJS 28)
- BENINCASA, Grazioso, Pomorska karta Jadranskog mora, Venecija, 1472. (Museo Correr, Venecija, Gabinetto di Cartografia; Signatura Cl. XLIVa n. 5)
- BERLINGHIERI Francesco, Novella Italia, u: *Geographia di Francesco Berlinghieri fiorentino in terza rima et lingua toscana distincta con le sue tavole in varii siti et provincie secondo la geographia et distinctione dele tavole di Ptolomeo*, Firenca, 1480., 171 (digitalizirana inačica u boji: Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE DD-1990 (RES); digitalizirana crno-bijela inačica: National Library of Israel, Jerusalem, Signatura It 15.1)
- BERLINGHIERI, Francesco, Tabvla Qvinta de Evropa, u: *Geographia ...*, Firenca, 1480., 101 (digitalizirana inačica u boji: Bibliothèque nationale de France, département Cartes et plans, GE DD-1990 (RES))
- BIANCO, Andrea, Pomorska karta središnjeg dijela Sredozemnog mora, Venecija, 1436. (Biblioteca Nazionale Marciana, Venecija; Signatura It. Z, 76 (=4783))
- BORDONE, Benedetto, Karta Europe i karta Kvarnerskih otoka, u: *Isolario di Benedetto Bordone nel qual si ragiona di tutte l'isole del mondo : con li lor nomi antichi & moderni, historie, fauole, & modi del loro viuere, & in qual parte del mare stanno, & in qual parallelo & clima giaciono*, Venecija, 1547. (Znanstvena knjižnica Zadar, Zadar, Signatura R 76)

- MAGGIOLO, Vesconte, Pomorska karta Jadranskog mora, Napulj, 1511. (John Carter Brown Library, Map Collection, Providence; Signatura: 3-Size Codex Z 2)
- MÜNSTER, Sebastian, *Tabula Europae V*, Basel, 1540. (Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zbirka zemljovida i atlasa, Zagreb, Signatura S-JZ-XVI-32)
- ORTELIUS, Abraham, *Pannoniae et Illyrici veteris tabula*, Amsterdam, 1590. (Sveučilišna knjižnica u Splitu, Split; Signatura ZZ-XVI-2)
- RUSCELLI, Girolamo i VALGRISI, Vincenzo, *Tavola nvova di Schiavonia*, Venecija, 1561. (Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zbirka zemljovida i atlasa, Zagreb, Signatura S-JZ-XVI-37)
- THEVET, André, *Le grand Insulaire et pilotage d'André THEVET, Angoumoisain, cosmographe du Roy, dans lequel sont contenus plusieurs plants d'isles habitées et deshabetées et description d'icelles*, Pariz, 1586. II, (Bibliothèque nationale de France. Département des manuscrits. Français 15453)
- VAVASSORE, Giovanni Andrea *La vera descrizione del Mare Adriatico: di L'arcipelago; e Mare di Soria...*, Venecija, 1541. (National Maritime Museum, Greenwich, London; Signatura G235:1/3)
- ZAMBERTI (DALLI SONETTI), Bartolommeo, Pomorska karta Jadranskog mora, Venecija, 1485. (National Maritime Museum, Greenwich, London; Signatura P/21(2); MS 38-9920C)

LITERATURA:

- ASTENGO, Corradino, The Renaissance Chart Tradition in the Mediterranean, u: *The History of Cartography, Volume 3, Part 1 – Cartography in the European Renaissance*, ur. David Woodward, Chicago, 2007., 174 – 262.
- BATOVIĆ, Šime, Prapovijesni ostatci na zadarskom otočju, *Diadora*, vol. 6, Zadar, 1973., 5 – 165.
- BLÁZQUEZ, Antonio, Alonso de Santa Cruz, inventor de las Cartas esféricas de navegación por Manuel de Saralegui y Medina. Madrid, 1914, *Boletín de la Real Academia Española de Historia*, vol. 66, Madrid, 1915., 138 – 141.
- BORDONE, Benedetto, *Isolario di Benedetto Bordone nel qual si ragiona di tutte l'isole del mondo: con li lor nomi antichi & moderni, historie, fauole, & modi del loro viuere, & in qual parte del mare stanno, & in qual parallelo & clima giaciono*, Venecija, 1547.
- CAMPBELL, Tony, Portolan Charts from the Late Thirteenth Century to 1500, u: *The History of Cartography, Vol. 1 – Cartography in Prehistoric, Ancient and Medieval Europe and the Mediterranean*, ur. John Brian Harley i David Woodward, Chicago, 1987., 371 – 463.

- CAMOCIO, Giovanni Francesco, *Isole famose porti: fortezze, e terre marittime sottoposte alla Ser.ma Sig.ria di Venetia, ad altri Principi Christiani, et al Sig.or Turco nouamēnte poste in luce*, Venecija, 1571.
- CRESPO SANZ, Antonio, El Atlas de El Escorial, *Ciudades*, vol. 12, Valladolid, 2017., 251 – 264.
- CRESPO SANZ, Antonio, VICENTE MAROTO, María Isabel, La Cartografía de España en el siglo XVI: el Atlas de El Escorial y la libreta de campo de Pedro de Esquivel, *The International Journal for the History of Cartography*, vol. 66, no. 2, London, 2014., 159 – 179.
- CUESTA DOMINGO, Mariano, *Alonso de Santa Cruz y su obra cosmográfica*. Madrid, 1984.
- ČAČE, Slobodan, Plinije o otocima južne Liburnije (Nat. his. 3, 140 – 141 i 152), *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio povijesnih znanosti*, vol. 34, no. 21, Zadar, 1994./1995., 11 – 46.
- ČAČE, Slobodan, Šibenski otoci u antičkim izvorima, u: *Toponimija šibenskog otočja*, ur. V. Skračić, Zadar, 2016., 41 – 48.
- ČAČE, Slobodan, Početak Plinijeva opisa Ilirika (Nat. hist. 3, 139), *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, vol. 113, no. 1, Split, 2020., 151 – 181.
- ČORALIĆ LOVORKA, *U gradu svetoga Marka – Povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, Zagreb, 2001.
- DEANOVIĆ, Mirko, Talijanski pisci o Hrvatima do kraja 17. vijeka, *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku*, vol. 8-9, Dubrovnik, 1962., 117 – 137.
- ESTEBAN PIÑEIRO, Mariano, Las medidas en la época de Felipe II. La uniformación de las medidas, u: *Las Medidas y las Matemáticas. Catálogo de exposición*, ur. Santiago Garma, Madrid, 2000., 30 – 37.
- FARIČIĆ, Josip, Povijesni problem određivanja geografske dužine i odabira početnog meridijana, *Geografski horizont*, vol. 54, no. 1, Zagreb, 2008., 7 – 22.
- FARIČIĆ, Josip, MARELIĆ, Tome, LEVAČIĆ, Patrick, ŠINKO-DEPIERRIS, Đurđa, The Croatian Islands on maps in André Thevet's Le Grand Insulaire et Pilotage / Hrvatski otoci na kartama u Velikom izolaru i peljaru Andréa Theveta, *Hrvatski geografski glasnik*, vol. 82, no. 2, Zagreb, 2020., 39 – 79.
- FARIČIĆ, Josip, KLJAJIĆ, Ivka, MIROŠEVIĆ, Lena, MLINARIĆ, Dubravka, Symbolism of Compass Roses on Early Modern Nautical Charts of the Adriatic Sea, *KN – Journal of Cartography and Geographic Information*, vol. 73, no. 1, Weinböhla, 2023., 19 – 37.
- FERNÁNDEZ DE NAVARRETE, Martín, (1851). *Biblioteca marítima española / obra póstuma del señor Martín Fernández de Navarrete/*. Madrid, 1851., <http://bdh-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000023639&page=1>, posjećeno 8. 12. 2022.

- FORETIĆ, Vinko, Korčula u domaćim i međunarodnim relacijama, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, vol. 22, no. 1, Split, 1980., 107 – 119.
- KOJIĆ, Branko, Brodogradnja na istočnom Jadranu kroz vijekove, *Pomorski zbornik*, vol. 1, Zadar, 1962., 67 – 114.
- KOZLIČIĆ, Mithad, *Historijska geografija istočnog Jadrana u starom vijeku*, Split, 1990.
- KOZLIČIĆ, Mithad, *Kartografski spomenici hrvatskog Jadrana*, Zagreb, 1995.
- MEDINI, Julijan, Provincia Liburnia, *Diadora*, vol. 9, Zadar, 1980, 363 – 441.
- MILLO Antonio, *Isolario*, faksimilno izdanje, Atena, 2000. (1582.)
- MITIS, Silvio, Storia dell'Isola di Chesro-Ossero, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria*, vol. XXXVII, no. 42, Poreč, 1925., 73 – 231.
- OÏFFER, Alicia, *El Islario general de todas las islas del mundo (1560) de Alfonso de Santa Cruz o la ciencia cosmográfica en la España de Felipe II: en el Nuevo Mundo, el Caribe insular, Savoires enPrisme*, vol. 1, Reims, 2012., 197 – 218.
- PAZ Y MELIÁ, Antonio, Los cosmógrafos Alonso de Santa Cruz y Andrés García de Céspedes, una superchería en favor del último, *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, vol. XXI, Madrid, 1909., 315 – 320.
- PAVIĆ, Milorad, Plovidbena ruta sjevernim Jadranom u izolatu Giuseppea Rosaccija, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, vol. 42, Zadar, 2000., 173 – 194.
- PAVIĆ, Milorad, Prostorna percepcija istočnojadranskih otoka u očima stranih putnika od XVI. do XVIII. stoljeća, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, vol. 54, Zadar, 2012., 47 – 68.
- PERRIN, William Gordon, The Prime Meridian, *The Mariner's Mirror*, vol. 13, no. 2, London, 1927., 109 – 124.
- PITTERI, Mauro, Il confine settecentesco della Schiavonia veneta, *Studi Veneziani*, vol. 61, Pisa, 2010., 173 – 192.
- PLINIJE STARIJI, *Zemljopis Starog svijeta. / Naturalis historia III, IV, V i VI KNJIGA*. Preveo i bilješkama popratio Uroš Pasini. Split, 2004.
- POLO MARTÍN, Bárbara, ¿Cuándo y cuál fue el verdadero Padrón Real?, *Biblio3W: Revista bibliográfica de geografía y ciencias sociales*, XXI, 1.176, Barcelona, 2016., <https://revistes.ub.edu/index.php/b3w/article/view/26365/27814>, posjećeno 25. 7. 2023.
- PORCACCHI, Tommaso, *L' isole piu famose del mondo descritte da Thomaso Porcacchi da Castiglione arretino e intagliate da Girolamo Porro padovano con l'aggiunta di molte isole*, Venecija, 1572.
- PRIJATELJ-PAVIČIĆ, Ivana, *Schiavoni – umjetnici, nacija, ideologija*, Zagreb, 2018.

- ROSACCIO, Giuseppe, *Viaggio da Venetia a Constantinopoli Per Mare e per Terra et insieme quello di Terra Santa*, Venecija, 1606.
- SÁNCHEZ-ALONSO, Benito, La “Crónica de los Reyes Católicos” de Alonso de Santa Cruz. *Revista de Filología Española*, vol. 16, Madrid, 1929., 35 – 50.
- STOURAITI, Anastasia, Talk, script and print: the making of island books in early modern Venice, *Historical Research*, vol. 86, no. 232, Oxford, 2013., 207 – 229.
- SUIĆ, Mate, Cissa Pullaria – baphium Cissense – episcopus Cessensis, *Arheološki radovi i rasprave*, vol. 10, Zagreb, 1987., 185 – 219.
- SUIĆ, Mate, Episcopus Cessensis – iterum, *Croatica Christiana periodica*, vol. 16, no. 30, Zagreb, 1992., 11 – 35.
- TOLIAS, George, Isolarii, Fifteenth to Seventeenth Century, u: *The History of Cartography, 3: Cartography in the European Renaissance*, ur. David Woodward, University of Chicago Press, Chicago i London, 2007., 263 – 284.
- TOLIAS, George, The Politics of the Isolario: Maritime Cosmography and Overseas Expansion During the Renaissance, *The Historical Review*, vol. 9, Oxford, 2012., 27 – 52.
- ZANINOVIĆ, Mate, Apsorus i Crexa na jadranskom putu. Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu, vol. 32, no. 1, Senj, 2005., 5 – 22.

Josip FARIČIĆ
Ivana LONČAR

ADRIATIC ISLANDS IN *THE GENERAL ISOLARIO OF ALL THE ISLANDS OF THE WORLD* BY ALONSO DE SANTA CRUZ

SUMMARY

In the *General Isolario of All the Islands of the World* (Sp. *Islario general de todas las islas del mundo*) by the 16th-century Sevillian historian and cosmographer Alonso de Santa Cruz, the Croatian islands are described and mapped in two chapters. The objective of the study is to present an early modern source with data on the Croatian islands, which had until now been relatively unknown in the Croatian scientific publicist writing. Therefore, Santa Cruz's text about the Croatian islands was translated from Spanish into Croatian. Moreover, a historical-geographical and historical-cartographical analysis was carried out based on the comparison of Santa Cruz's geographical content with the ones of other relevant sources, with spatial data of the same or a similar genre. It was determined that the author based his text on the Croatian islands on ancient geographical sources and the works of the Renaissance authors such as G. Benincasa, F. Berlinghieri, and B. Bordone. However, his compilation of these sources was not always adept. Consequently, his geographical descriptions and cartographic representations of the eastern Adriatic islands are deficient in comparison with other older and contemporary works of the same type, such as isolarios, which used to function as a kind of cosmographic encyclopaedia of the islands. Despite these shortcomings, Santa Cruz's work underscores the interest of the Spanish maritime and scientific circles in the Adriatic area, recognizing its significance within the broader maritime-geographical system of the Mediterranean.

Keywords: Alonso de Santa Cruz, isolario, cartography, Adriatic Sea, Croatia, Adriatic islands, 16th century.

